

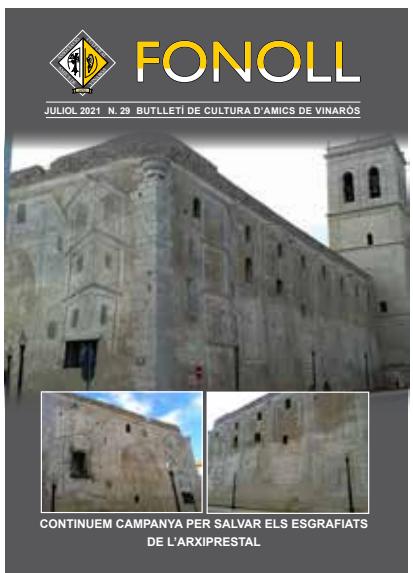

FONOLL

JULIOL 2021 N. 29 BUTLLETÍ DE CULTURA D'AMICS DE VINARÒS

**CONTINUEM CAMPANYA PER SALVAR ELS ESGRAFIATS
DE L'ARXIPRESTAL**

Nº 29   juliol 2021

EDITA:

A. C. Amics de Vinaròs
amicsdevinaros@hotmail.com
Tel.- 964 45 27 08

www.amicsdevinaros.com

IMPRIMEIX:

A. G. Castell Impresores, s.l.

DIRECTORA: Helena Román

DISSENY / MAQUETACIÓ: Amela

CONSELL DE REDACCIÓ:

Arturo Oliver

José Luis Pascual

José Miguel Cervera

DL: CS-4-2007

ISSN: 2445-2084

Amb la col·laboració de la Conselleria d'Educació de la Generalitat Valenciana.

Fonoll no es responsabilitza necessàriament de les opinions contingudes en els articles firmats. Cada autor es fa responsable de la gramàtica i ortografia del seu article.

VINARÒS CRÒNICA NEGRA: EL CRIMEN DE LA CASITA BLANCA

pág.

4-9

ESTUDI DE LES RODERES DEL BARRANC D'AIGUADOLIVA

pág.

10-14

ARQUITECTURA VINAROCENSE DEL SEGUNDO TERCIO DEL SIGLO XX

pág.

15-20

21-23 UNA VISIÓN DEL VINARÒS DEL SIGLO XIX

29 SETEMBRE 2021 ANIVERSARI CARTA POBLA Vinaròs 780 ANYS d'aqueria a ciutat

pág.

24

MIQUEL BAILA PALLARÉS PUBLICA UN NOU LLIBRE SOBRE Vinaròs

pág.

25

VINARÒS VIST PER... Mariano Castejón

pág.

26-27

28 NOTES DE PREMSA

SABIES QUÈ...?

pág.

29

30-35 RIU CERVOL: PASSAT, PRESENT I FUTUR

pág.

INVENTARI

pág.

36

INTOLERABLE...INJUSTIFICABLE.

Què pot fer una col·lectivitat quan és perjudicada greument en els seus legítims drets.? Quan després de comunicar-se fefaentment amb l'administració corresponent, es constata que transcorren els anys i continuen vulnerant-se els legítims drets de la comunitat sense que els organismes competents actuen complint la seu obligació. Qui són els responsables de consentir que es vulnere llei sense cap cautela?

Ens estem referint concretament a les pintures esgrafiades de l'Església Arxiprestal declarada BÉ D'INTERES CULTURAL (BOE núm. 282 de 25. 11.78). Segons la Llei de Patrimoni Històric Espanyol i la Llei de Patrimoni Valencià, els BIC, tenen una protecció que implica que els propietaris o titulars tinguen uns drets i obligacions, entre ells la de garantir la conservació dels valors intrínsecs del bé cultural.

Per a qui desconegue el tema sàpiguen que el progressiu i lamentable deteriorament de les façanes comença a denunciar-se formalment, el 28 d'octubre de 2016, a tots els estaments d'autoritats i molt especialment a la Direcció Territorial de Cultura i Patrimoni de Castelló, en conseqüència, a la Generalitat, responsable amb caràcter general de la tutela, protecció i salvaguarda del bé de referència.

Es continuen amb successives denúncies formals i per instància als diferents departaments de cultura i patrimoni de la Generalitat, fins al 20 de febrer de 2020 en resposta als nostres reiterats requeriments, la Generalitat ens informa que s'ha trasllat la nostra petició als propietaris del BIC perquè

"ha traslladat la vostra petició de restauració de les pintures murals dels murs de l'església arxiprestal de Vinaròs als propietaris del BIC, que és el Bisbat de Tortosa, a la qual hem acompanyat un informe tècnic. Això mateix els hem comunicat el deteriorament de les façanes a causa de la falta de manteniment. Finalment, hem traslladat l'expedient a la Direcció General de Patrimoni perquè siga sabedora"

La premsa anuncia el 27.01.21, que hi ha 20.000 euros de la Diputació provincial per a la conservació de les pintures exteriors de l'Església Arxiprestal i posteriorment, se'ns informa verbalment que ha sigut encarregat un projecte de restauració als propietaris del BIC.

En data d'avui, meitat de 2021, sis anys d'instàncies i sol·licituds, NO S'HA FET RES, EFFECTIVAMENT, estem en la mateixa situació que en 2016 quan iniciem la nostra reclamació, però agreujada, perquè el BIC durant aquests anys s'ha anat deteriorant greument fins a haver desaparegut QUASI PER COMPLET, i aparentment no ens consta que avui dia s'haja fet res pels responsables del bé ni per qui han de tutellar-lo i protegir-lo.

Vist tot això cal preguntar-se: quan es palés, es constata i denúncia fefaent i repetidament que s'està incomplint una llei i que tots els relacionats amb el fet són sabedors, què més pot fer un ciutadà o una col·lectivitat? Si és evident que no s'està complint una llei, qui és el responsable de l'incompliment? Quines mesures efectives s'estan prenen o s'han pres en sis anys per a evitar l'incompliment?, Quin funcionari o qui estan incomplint amb el legislat?, quina instància queda per recórrer als ciutadans desprotegits? Caldrà recórrer davant el desemparament al defensor del poble perquè transcorreguen sis anys més? No és hora ja que les nostres autoritats i institucions municipals prenguen de manera decidida cartes en l'assumpte?,

Per part nostra continuarem defensant i reivindicant el nostre patrimoni col·lectiu davant totes les instàncies que siguin susceptibles i per tots els mitjans al nostre abast, encara que l'afront i menyspreu a la llei ha arribat ja tan lluny que hora és que els responsables de la situació hagen d'assumir les conseqüències dels fets derivats de la seua falta d'actuació, en conseqüència, de l'incompliment de la seu obligació. És de suposar que algú caldrà siga el responsable que no es complisca el que prescriu el Diari Oficial de la Generalitat? En tot cas el que aquesta succeint amb les pintures esgrafiades de la façana de l'arxiprestal per als ciutadans amb els que no se'ls té cap complaença quan se'ls reclama el pagament de l'IBI o de qualsevol altre impost, és intolerable i injustificable. Si l'incompliment obsecé de la llei es tolera, evidentment tenim un menyspreu a la justícia, a les lleis que a tots ens vinculen i a la igualtat entre tots els ciutadans.

VINARÒS CRÒNICA NEGRA: EL CRIMEN DE LA CASITA BLANCA

Antonio Carrasco

Diario de Valencia

Miércoles 21 Mayo 1924

Horrípilante tragedia en Vinaroz

Un pretendiente, despechado, prende fuego a un cartucho de dinamita, perdiendo él y ocasionalmente la muerte a su pretendida y a una hermana de esta.

(LOS TELEFONOS)

Vinaroz, 20.

Desde hace mucho tiempo, Vicente Miralles, de 45 años de edad, pretendía establecer relaciones amistosas con una agraciada joven llamada Dolores Albal, de 18 años, hija de unos modestos pescadores.

A primeras horas de esta mañana se presentó el Vicente Miralles en la casita de la novia, situada junto al mar, en el punto conocido por el Gurugu, y a pesar de las repetidas negativas de la joven, el Miralles la pidió a su madre, y ésta, pretes-

Feria Muestrario

Esta tarde, de seis a ocho, en el Palacio de la Feria-Muestrario se celebrará concierto musical por la banda del regimiento de Mallorca. El programa que se ejecutará es el siguiente:

«Jumano Terremoto», pasodoble, N. García; «Princesita de los cuños locos», fantasía, Grandados; «Pau y Toros», fantasía, Bartolini; «Arco Iris», selección, Aull y Beníoch; «The Gong», foxtrot, R. Wangs; «Heinlein», pasodoble, H. Günther.

La Feria permanece abierta al público desde las diez de la mañana hasta las once de la noche.

Con objeto de que los comerciantes a la misma puedan realizar sus operaciones sin necesidad de interrumpir durante las horas de comidas, se ha montado un excelente servicio de restaurante y café.

Por las tardes, coincidiendo con

Gacetillas

El último domingo celebróse en la cárcel de mujeres el comunión del acto de la Comunión para el cual habían sido preparadas las informaciones recibidas por el Padre Párroco, de la Compañía de Jesús.

Celebró la Misa de Comunión y pronunció sentida y oportuna plática el Capellán de la cárcel, nuestro querido amigo don Juan An-

glo. En unión de las presas se presentaron a la sagrada Mesa las caritativas señoras de la Asociación de Santa María Magdalena, que después obsequiaron a aquéllas con un modesto desayuno y algunos objetos paños.

Entre los niños que recibieron en el colegio de las Escuelas Pías la Primera Comunión, se encontraba el aventajado alumno Julio Núñez Acuña, nieto de nuestro par-

El Instituto Médico Valenciano celebró junta general extraordinaria esta tarde, a las 7'30, para dar cuenta de los dictámenes de las comisiones censoras de premios.

Durante la primera quincena del mes actual, la recaudación obtenida en la Delegación de Hacienda, comparada con la misma del año anterior, presenta un aumento de 832.694 pesetas.

Los principales conceptos que a este han contribuido han sido los siguientes: Contribución territorial, 47.787 pesetas; industrial, pesetas 220.004; derechos reales, pesetas 25.025; consumos, 26.553, y Aduanas, 603.498.

Ayer continuaba nuestro excelentísimo y reverendísimo señor Arzobispo en la ciudad de Játiva, que le trajo el día anterior entusiasta recibimiento, y en doce horas permanecerá hoy practicando la Santa Visita.

Adoración nocturna

Con motivo de las fiestas de santo del colegio de Padres Salesianos de la calle de Sagunto, se celebrará el miércoles del 31 del corriente al mediodía de lunes próximo solemne efigia extraordinaria, en la iglesia de San Antonio Abad, de inicio religioso, inaugurándose el turno de María Auxiliadora. Están invitadas dicha vigilia todas las sociedades de la región y los distintos turnos de la capital.

El Consejo verá con gusto que fuese muy numerosa la asistencia para que sirva de estímulo a los padres del nuevo turno.

Tanto los antiguos alumnos como los cooperadores que dieran prueba al mismo, piesen dar su voto al Padre director del colegio.

Era una tranquila mañana del martes 20 de mayo de 1924, la gente de Vinaròs estaba en sus tareas cotidianas en una ciudad en que lo extraordinario era escuchar el rugido afónico de los escasos coches que entonces circulaban. Antes al contrario, toda la parte de la población que se asomaba a la gran playa del Fortín y la Magdalena, estaban habituados a tener de fondo el arrullo de las olas suaves rompiendo en la playa. Un ligero murmullo de agua que atenuaba los sonidos de las tareas diarias en un Vinaròs donde parecía que nunca pasaba nada.

Por eso fue especialmente dramático, en aquella mañana serena, el atronador sonido de la explosión de un cartucho de dinamita que destrozó y mató en el acto a tres personas.

Vicente Miralles Doménech, de 47 años, soltero de aire taciturno y de pocas palabras arrastraba una cojera desde niño y era conocido en el pueblo con el apodo de la familia: Morrín, "el cojo Morrín".

Vivía solo y con una envidia oculta hacia su primo Antonio Miralles "Morrín" que había tenido la

valentía de tomar un día el portante y aventurarse en América. Ahora no sólo tenía su buen dinero, sino que se había casado con una guapa brasileña de origen italiano llamada Modesta Bettoni, que ya le había dado un hija estando en Argentina y hacía poco más de un año otra niña ya en Vinaròs, Teresa y Hermelinda. Y con solo 38 años.

Vicente trabajaba en el Ateneo Mercantil, en la calle Socorro, hacia allí de todo y echaba más horas de las necesarias trabajando en el bar, haciendo recados o repartiendo cartas en alguna mesa del casino.

Justo en el piso de arriba había una academia de enseñanza a la iban algunos adultos o muchachos que por diversas razones no habían podido ir a la escuela, o que repasaban allí sus estudios.

Se dice que fue viéndola entrar y salir de esa academia donde Vicente se fijó en una joven muy bella, de nombre Dolores, hija de unos marineros de Peñíscola que vivían en la calle Salinas.

De llamar su atención pasó pronto a ser su obsesión, a querer saberlo todo de ella, se llamaba Dolores Albiol Tomás, de 18 años, hija del marinero de Peñíscola apodado Tofol del rey. Alguna vez incluso le salió al paso en las proximidades del Ateneo Mercantil proponiéndole una invitación a merendar o tomar un refresco. A lo que la muchacha, que veía en él a un señor demasiado mayor, siempre rechazó.

No se daba por vencido y era habitual verle pasear y hasta acercarse a los lavaderos que había frente a la casa de la chica y allí pasaba las horas observándola.

En una ocasión hasta tuvo el atrevimiento de acercarse a su madre y contarle sus intenciones, la madre de Dolores no sólo le rechazó y pidió que dejase a su hija en paz, sino que se lo contó a su marido, quien tuvo también unas palabras con Miralles e incluso le amenazó con llegar a mayores si le volvía a ver por allí.

Poco a poco, esa fábula de amor no correspondido, fue fermentado hasta convertirse en una pestilente obsesión que no le dejaba pensar en otra cosa. Los encuentros con la chica, que dejó de ir a la academia por no cruzárselo, ya no eran halagos de enamorado, sino una sombra vil de amenaza que tenía atemorizada a la muchacha.

Vicente, por su parte, se puso a sí mismo un ultimátum, sería suya o de nadie y sin ella esta vida no valía la pena.

El arma elegida para su plan fue un cartucho de dinamita, frecuentes entonces en las obras de pozos y movimientos de tierra y aún más fácil lograrlo a través de algún marinero de la entonces habitual pesca con petardo, que algún susto habían dado ya y alguna que otra mano se habían llevado, pero seguía practicándose con frecuencia. Conocía por su trabajo en el casino a varias personas a las que podía pedir un cartucho, entonces era mucha más fácil que conseguir un arma de fuego, mucho más controladas por las autoridades y el somaten. No se veía con coraje suficiente para usar un cuchillo y quería sobre todo asustar a los padres de la chica, mostrándoles un arma poderosa que no precisase pericia en la lucha cuerpo a cuerpo, ni supusiese la desagradable sensación de la sangre y las cuchilladas.

En su delirio, un cartucho de dinamita era la vía rápida y limpia para atemorizar a todos y lograr sus anhelos.

Nunca sabremos si su intención era alcanzar la masacre de aquella mañana o solo quería dar un susto que se le fue de las manos.

Aquel martes de finales de mayo se levantó más temprano de lo normal y estuvo trasteando en el Ateneo Mercantil cuadrando números y ordenando cosas. También cogió el cartucho de

dinamita en su envoltura basta de papel encerado, recordaba vagamente a un chorizo envuelto en el habitual papel de estraza de las carnicerías. Eso le pareció una gran idea, así que lo envolvió en un periódico y salió a comprar un pan. Sería el almuerzo.

Aunque para una rápida ubicación del suceso se dijo que había sido en la Casita Blanca, un conocido burdel que quedaba en una zona fuera de murallas en las traseras de la calle Costa i Borrás, recientemente urbanizada en esa época. Lo cierto es que ya hacía años que esa casita estaba en ruinas y la zona la habitaban sobre todo marineros y sus familias en casas humildes de lo que entonces eran aún "las afueras", la calle Salinas más conocida entonces como Les Bruixes.

Al lado de la Casita Blanca, aproximadamente donde ahora estaría el Pósito de Marineros, un huerto cerraba en el mar la calle de las Salinas y, justo al lado había unos lavaderos muy frecuentados por las mujeres del barrio. Al final de la calle había un gran solar en el que actualmente está la casa de los Cañeros y antes estuvo el alfolí, o almacén de la sal, que daba nombre al callejón.

Aquel mismo día, 20 de mayo, "Morrin" había tenido unas palabras con la madre de Dolores, la cual, además de decirle que no era lógico fijarse en una joven que podía ser su nieta, lo amenazó con denunciarlo si continuaba persiguiéndola.

Un rato después, el hombre vio a Sebastiana Pascual, de catorce años, hija del pastor Sebastià "lo Mosco" en dirección al lavadero y la paró para enseñarle un paquete alargado mientras le decía

"Mira, Sastianeta, mira quina botifarra he comprat!". Las mujeres comentaron esos molestos incidentes.

Alrededor del mediodía Vicente se presentó en el lavadero, allí hacía la colada Sebastiana, a su lado, Dolores, protagonista del romance, se había sentado a reparar un arte.

Con aparente tranquilidad Vicente se sentó en la piedra del lavadero, cerca de la remendadora, dejando el "embutido", un trozo de pan y el cuchillo, como si quisiera almorzar. Las chicas no le hicieron caso, cuando él empezó a hacer los requerimientos de siempre. Con parsimonia, señaló el paquete de almuerzo y las invitó a probarlo, pero ellas continuaron cabizbajas y en silencio.

Entonces Morrín se levanta lentamente y se acerca a Dolores y sin el tono de acoso con que acostumbraba a abrumarla, le pidió una respuesta definitiva a la propuesta de casamiento. La respuesta de la joven fue gritarle que la dejara tranquila. El hombre, sin hacer aspavientos se giró hacia el lavadero, encendió una cerilla y lo acercó al hilo que colgaba del paquete.

Así lo describió por teléfono el redactor del Diario de Valencia a su periódico:

...el Miralles encendió el cartucho de dinamita, que hizo explosión, dejando horriblemente mutiladas a Dolores y Sebastiana y al autor de este bárbaro hecho.

La madre de las víctimas, que se encontraba en una habitación contigua, de resultas de la explosión quedó sin sentido.

El cuerpo de Dolores quedó seccionado en dos partes, siendo lanzados fragmentos del mismo a los pies de la madre, que yacía sin sentido en un extremo de la mencionada habitación.

La joven antes dicha también resultó muerta quedando tan horriblemente desfigurada que a no ser por los vestidos, no hubiera sido posible reconocerla.

En el lugar de la explosión quedaron tres cadáveres: el del autor y el de las dos hermanas, ofreciendo un cuadro aterrador.

Cuando la madre recobró el conocimiento fue presa de un accidente y hubo de ser auxiliada en una casa del vecindario.

Pasados los primeros momentos de pánico que ocasionó en el vecindario la explosión, los vecinos acudieron a prestar auxilios, quedando al mismo tiempo hondamente impresionados ante el horripilante cuadro que a su vista se les ofrecía.

Pronto las autoridades se dieron cuenta de la tragedia y acudieron al lugar del suceso el alcalde, la guardia civil y el juez de instrucción, quien practicó las primeras diligencias y levantó los cadáveres, teniendo necesidad de recoger varios trozos de los cuerpos y envolverlos en una sábana." (Diario de Valencia 21 mayo 1924)

Aunque en un principio el redactor de la noticia se equivoca al considerar hermanas a las dos víctimas, sí hace una detallada descripción del lugar del suceso tras el hecho.

Tampoco omitió detalles el redactor de El Pueblo:

"Al entrar en la habitación quedaron hondamente impresionados ante el horripilante cuadro que a su vista se les ofrecía.

De Vicente Miralles no quedó completo trozo alguno de su cuerpo. El de Dolores quedó seccionado en dos partes, habiendo sido lanzados diversos fragmentos, de una de ellas sobre su madre, que yacía desvanecida.

Sebastiana quedó al otro extremo de la estancia, tan horriblemente deshecha que a no ser por los restos del vestido no hubiera sido posible reconocerla.

Añádase a esto que tanto las paredes como el techo se hallaban salpicadas de sangre y el suelo cubierto de ésta y trozos humanos." (El Pueblo - Diario Republicano de Valencia, jueves 22 mayo 1924)

Lo cierto es que al escuchar el estruendo de la explosión, las primeras en acercarse fueron la madre y la hermana de Sebastiana que empezaron a chillar enloquecidas, al ver a las jóvenes destrozadas y la masacre de sangre y restos de los cuerpos por todas partes.

Cuentan que cuando llegó el padre Limorte, el cuerpo de Dolores todavía se movía convulsivamente recibiendo la extrema unción.

Un giro inesperado.-

Si la historia hasta ahora ya tenía suficientes tintes macabros, últimas informaciones dan un giro aún más truculento.

Doble crimen y suicidio acontecido en Víñaroz por los instintos feroces de un hombre llamado MORRIN

Trasciende que entre las ropas destrozadas de Miralles el juez instructor encontró una carta en la que relataba sus pretensiones de ponerse fin si recibía una negativa de la muchacha. Aunque nunca trascendió a la prensa dicha carta, sí venía sostenida con otra afirmación del presidente del Ateneo Mercantil, donde trabajaba, Francisco Puchol, quién aseguraba que Miralles dejó una nota en la caja del casino cerrando todas las ventas y cuadrando la contabilidad de sus responsabilidades a día 19 de mayo, la víspera de la tragedia, cosa llamativa pues este tipo de cuentas se realizaban a final de mes.

Lo más retorcido del asunto, que sí corrió como la pólvora en la población, es que el fruto de su obsesión no sería la joven Dolores Albiol de 18 años, sino la aún más joven Sebastiana Pascual, la hija del pastor Sebastià el Mosco, de tan sólo 14 años.

De la veracidad de este giro inesperado se hace eco por ejemplo el Heraldo de Zamora que añade a lo publicado en anteriores ediciones:

"...últimamente se reciben noticias de que el Juzgado instructor, al registrar el cadáver de Miralles encontró en sus bolsillos una carta en la que daba cuenta de los propósitos que tenía en caso de que Sebastiana se negara a aceptarle como él pretendía. Estas proposiciones están de acuerdo con la última explicación que del hecho damos." Heraldo de Zamora, 22 de mayo de 1924

Horripilante tragedia en Vinaroz

Un pretendiente, despechado, prende fuego a un cartucho de dinamita, pereciendo él y ocasionando la muerte a su pretendida y a una hermana de ésta

(POR TELEFONO)

Vinaroz, 20.

Desde hace mucho tiempo, Vicente Miralles, de 45 años de edad, pretendía establecer relaciones amorosas con una agraciada joven llamada Dolores Albiol, de 18 años, hija de unos modestos pescadores.

A primeras horas de esta mañana se presentó el Vicente Miralles en la casita de la novia, situada junto al mar, en el punto conocido por el Gurugú, y a pesar de las repetidas

Para ratificar este cambio acerca del verdadero objetivo del cojo Morrín, se publica en la misma ciudad de Vinaròs en su periódico San Sebastián de ese mismo fin de semana 25 de mayo de 1924:

"El martes día 20 ocurrió un triste suceso sobre el cual las gentes continúan haciendo sus comentarios. Vicente Miralles Domenech, conocido por cojo Morrín, se presentó al sitio conocido por la Casita Blanca en donde se encontraba la joven Sebastiana Pascual Bonet, de 14 años, hija del pastor denominado el Mosco y Dolores Albiol Tomás, de 18 años, hija del marinero de Peñíscola apodado Tofol del rey, y al parecer les enseñó un objeto que indicó era una botifarra estallando a los pocos momentos con espantosa detonación. Al salir de una habitación contigua y de un lavadero próximo a la misma estancia la madre y una hermana de Sebastiana Pascual quedaron horrorizadas al ver a esta y al Miralles con la cabeza destrozada y a la Albiol con el cuerpo deshecho y las paredes llenas de pedazos de carne."

Entre los primeros que se presentaron fue uno de ellos el Rdo. D. Manuel Limorte que pudo absolver todavía a Dolores Albiol que se movía en su agonía. Las autoridades y el Juzgado se personaron en el lugar del suceso y después de las diligencias del caso fueron conducidos los restos en dos camillas al cementerio donde se les practicó la autopsia.

Se asegura que D. Francisco Puchol, de quien era dependiente en el Ateneo Mercantil el Miralles Domenech, encontró un papel haciéndole la liquidación de sus ventas hasta el día 19 inclusive y también se afirma que el Juzgado ha recogido una carta de la que el vulgo forma mil fantasías.

El vecindario consternadísimo ruega a Dios por las pobres víctimas.

Hasta ahora continua en el misterio el horrendo crimen o la desgracia que ha llenado de horror a Vinaroz. Son muy de lamentar las hablillas de estos días revolviendo estiércol. No parece sino que se ha perdido el carácter varonil y ya ciertos sujetos con apariencia de hombres, solo tienen aientos para ocuparse de chismes de verduleras. A que extremo hemos llegado!

Toda planta necesita apropiado ambiente para desarrollarse. Los hombres corrompidos y malvados que llegan a manchar con sus crímenes el nombre de su pueblo hay que ver en qué ambiente se han criado." San Sebastián, 25 de mayo de 1924

Tras la habitual dosis de moralina de todas las publicaciones de San Sebastián, parece ser que se fueron apaciguando los rumores, hasta casi desaparecer por completo la historia de este crimen en nuestros días.

Nunca se confirmó el rumor de una confesión explícita que habría dado luz sobre la premeditación de la inmolación criminal o si la posesión del cartucho solo era para amenazar y le prendió fuego por despecho o error.

Pero sí quedó para siempre y desde entonces, una versión del suceso en coplas de ciego, muy populares en esa época en la que los pregoneros se ganaban un dinerillo relatando las noticias en verso para mayor facilidad en memorizarlas y que reproducimos más abajo. Y un dicho popular que llega hasta nuestros días: "eres més roín, que el coixo Morrín".

EL CRIMEN DE LA CASITA BLANCA

Pues según dicen de paso
aunque duela el corazón
este crimen tan horrendo
fue por venganza de amor

Pues el Morrin muy ladino
aunque muy mal despechado
de la víctima Dolores
estaba ya enamorado.

Abrid San Pedro las puertas
del cielo de par en par
para que pasen dos niñas
sus cuerpos a descansar.

El día 20 de mayo
día de gran emoción
por un doble asesinato
que causó gran sensación.

El 20 por la mañana
del mes de mayo florido,
el titulado Morrin
adquirió un gran explosivo.

En busca de las muchachas
Dolores y Sebastiana
se dirigió el criminal
y les dijo estas palabras:

Mirad que chorizo traigo

para poder almorzar
si os mostráis cariñosas
os lo voy a regalar.

Hace estallar el explosivo
como tremendo volcán
quedando allí destrozadas
las niñas y el criminal.

En la Casita Blanca
el sitio donde ocurrió
el crimen más horroroso
que jamás se concibió.

Los cuerpos de las dos niñas
inclusivo el del traidor
forman una aspecto horrible
por los destrozos en pos.

Era la mayor tristeza
ver tanta carnicería
que querer entrar a verla
ya ninguno se atrevía.

Espectáculo macabro
de grandiosa sensación
nunca en el mundo se ha visto
con tanta pena y dolor.

Pues según dicen de paso,
aunque duela el corazón,

este crimen tan horrendo
fué por venganza de amor.

Pues el Morrin, muy ladino,
aunque muy mal despechado
de la víctima Dolores
estaba enamorado.

Sin duda esta niña virgen
con buena disposición
no quiso admitir jamás
los amores de un traidor.

Cuarenta y siete años tenía
ese cojo malhechor
para abrigarse en su seno
la pasión de un gran amor.

Madres que tengáis hijas
guardarlas de viejos chochos
que hombre de las entrañas,
como este, habrá muy pocos.

Hombres, niños y mujeres
tened todos experiencia
de reunirse con malvados
que carecen de conciencia

Es el final de este hecho
que causó tanto dolor
a padres, madres y hermanos
se les mató el corazón.

Para la redacción de este artículo ha sido preciso recoger información muy dispersa, entre ellas las hemerotecas de Amics de Vinaròs y el Ministerio de Cultura, la Vinapedia de Ramón Redó y el libro La Dictadura I, volumen 6, de Ramón Puig, quien a su vez también recogió testimonios de herencias orales acerca de este crimen.

ESTUDI DE LES RODERES DEL BARRANC D'AIGUADOLIVA

Miguel Ángel Barreda Artigas

Aquest treball d'investigació està centrat en unes marques longitudinals i paral·leles en forma de solcs sobre la roca natural que van aparèixer com a conseqüència de les fortes riudes produïdes per la gota freda l'octubre del 2018 en la zona de la desembocadura del barranc d'Aiguadoliva en el marge dret, en l'actual terme de Vinaròs. Aquests solcs per la seua morfologia es poden determinar com a roderes produïdes per la fricció realitzada per les rodes de carro.

L'elecció d'aquest tema va ser l'interés per conéixer el seu origen i poder donar una datació per a l'ús d'aquesta zona com a lloc de circulació de carros. Aquesta va ser la principal pregunta a respondre en aquest treball, és a dir, en quin moment es va produir la circulació de carros que va donar lloc a les roderes visibles actualment sobre la roca natural.

La realització d'aquest estudi presenta bastants dificultats, històricament no apareix cap font escrita que mencione aquest lloc com a pas de carros, arqueològicament aquestes roderes es troben aïllades de qualsevol estrat arqueològic que permeta obtindre una datació mitjançant restes arqueològiques, l'escassa existència d'estudis de roderes no associades a cap via romana o jaciment, la falta d'universalització en la presa de mesures de les roderes per part de diferents investigadors, entre altres són algunes de les problemàtiques que sorgeixen a l'hora de realitzar aquest tipus d'estudis, però com es podrà observar al llarg del treball no representen cap impossibilitat per poder estudiar-les i obtindre resultats.

En el cas d'aquestes roderes els antecedents son quasi nuls, tan sols algunes mencions en periòdics digitals sobre la seua aparició després de les fortes pluges que van produir que la força de l'aigua que descendia aquells dies d'octubre del 2018, per tant va ser necessari indagar en l'entorn per poder conéixer millor aquest indret. Buscant informació relacionada amb aquest indret es va trobar informació arqueològica en la zona de la desembocadura amb materials datats cronològicament com a romans i medievals, una torre de defensa davant possibles atacs piratescs en les proximitats d'aquesta desembocadura en el terme de Benicarló i que era denominada com a "Torre d'Aiguadoliva", o una vereda en el marge esquerre del barranc que forma part de l'entramat de les vies pecuàries d'origen medieval.

A part d'aquesta informació coneguda sobre els voltants de la ubicació de les roderes es poden plantejar un seguit d'hipòtesis que serviran per poder iniciar a plantejar l'estrategia a seguir en l'estudi. Algunes d'aquestes estan relacionades amb elements que es troben en les seues proximitats, més en concret en la línia de costa on és troba la desembocadura i l'actual estuari que forma el barranc, en aquesta zona de costa apareixen un material lític que no és autòcton, el sílex o pedernal, aquest ha estat utilitzat des de la prehistòria per realitzar eines amb fil per tallar i realitzar altres activitats com curtir pells, a part de la prehistòria ha estat un material utilitzat al llarg de la història fins recentment per realitzar diferents eines i activitats com per exemple els trills, pedres de fusells, fer foc, etc el fet que es trobe en la costa pot suposar que siga una càrrega secundària dels vaixells que comerciaven per aquest punt i també utilitzat com a lastre, així indicaria una activitat comercial abans de la construcció dels actuals ports. Una altra hipòtesis relacionada amb la costa seria l'extracció de còdols per l'adoquinat de carrers o grava petita per realitzar blocs per a la construcció mesclant aquesta grava petita amb morter de cal. Una altra opció podria ser l'extracció de sal marina o ser una zona on abans de la construcció del port es realitzes l'activitat pesquera, podria ser fins i tot haver estat produïdes per l'accés dels carros a les finques adjacents al barranc per extraure els seus recursos com garrofes o olives. També podrien tindre relació amb algun jaciment arqueològic

pròxim al Barranc d'Aiguadoliva i com es pot observar la ubicació de les roderes es troben en un corredor natural que forma el mateix llit del barranc, per tant podria remuntar el barranc fins a arribar als diferents jaciments com El Puig de la Nau o El Puig de la Misericòrdia. Aquest ampli abanic d'hipòtesis que es poden plantejar inicialment són el motiu que dona importància a l'estudi i la datació de les roderes per poder eliminar algunes d'aquestes hipòtesis i poder conéixer millor el funcionament d'aquestes roderes com a una part d'un lloc de circulació.

Les roderes són l'únic que es pot observar, però aquests solcs en la roca natural presenten moltes més preguntes i poden permetre conéixer una major quantitat d'informació relacionada amb aquestes. Per exemple de quin trajecte formen part, qui eren els seus usuaris, en quin moment van circular carros, amb quina intensitat, entre altres coses.

Vista de les roderes analitzades

Les roderes es troben entre la zona de la desembocadura del barranc i el pont de l'antiga N-340, són dos solcs sobre la roca natural paral·lels, on es diferencien dos trams visibles separats per un tram intermedi on la cota és inferior i hi ha una acumulació de còdols que impedeixen observar si tenen continuïtat o no, en un d'aquests trams visibles existeixen tres solcs.

imatge de les roderes trobades en la prospecció

Per la realització d'aquest treball d'investigació abans de la realització de qualsevol anàlisi, comparació o conclusió va ser necessari el treball de camp, en aquest apartat es van realitzar un seguit de tasques relacionades amb la documentació fotogràfica, la presa de mesures, la presa d'imatges per realitzar un model en tres dimensions, fer diferents dibuixos dels perfils dels solcs més marcats i també una prospecció en direcció al mar i posteriorment remuntant el barranc a la cerca d'una continuació d'aquestes roderes que s'estaven investigant. La prospecció en direcció al mar va resultar negativa, però remuntant el barranc per l'interior del llit del riu apareixen més marques de carro sobre la roca natural amb una menor definició perquè han estat exposades durant un major espai de temps a les avingudes del barranc i per tant han estat erosionades per l'aigua i els materials que transporta el cabal d'aquest barranc que és estacional però de forma torrencial.

Un cop realitzat aquest treball sobre el camp, amb les dades necessàries per a procedir al seu anàlisis, poder anar afinant i conèixer millor el funcionament d'aquestes roderes, s'inicia aquest

apartat on es tractaran les roderes de forma metodològica amb diferents anàlisis. Les roderes presenten unes determinades mesures i per aquest motiu l'elecció d'aquestes mesures ajudara al seu coneixement, en aquest cas es va mesurar l'amplada entre els dos extrems de les roderes, la profunditat inferior i superior dels solcs, l'amplada d'aquests solcs, l'amplada interior entre els dos solcs i la distància que hi ha entre el centre de les dues roderes. Els estudis viaris relacionats amb les vies romanes tenen un avançat estudi, per aquest motiu primerament es va procedir a realitzar un anàlisi relacionat amb el grau de romanitat d'aquestes roderes per si podia tractar-se d'un tram d'època romana, però els resultats van mostrar un grau de romanitat molt baix i per tant no podien ser considerades de cronologia romana. Els treballs sobre roderes aïllades són escassos, però existeixen diferents estudis de roderes associades a jaciments i llocs de pas de distintes èpoques i períodes, aquest va ser un element per a l'elecció del següent anàlisi, aquest va ser seleccionar grups de roderes en què es coneixen la seua datació per fonts històriques o mitjançant l'arqueologia, amb aquesta selecció es va procedir a realitzar análisis estadístiques per poder observar quines mesures eren les que podien aportar major informació i quines mesures no aportaven cap informació rellevant, per a poder realitzar posteriorment análisis estadístiques incloent les roderes del Barranc d'Aiguadoliva i així poder tindre una aproximació de la seua datació.

Un cop obtingudes les diferents conclusions sobre l'aproximació a quin període estaven relacionades aquestes roderes i per poder afirmar aquests resultats es va procedir a realitzar comparacions amb de les mesures del barranc amb altres roderes del mateix període però que ja afinaven més sobre la seua datació per poder obtindre un resultat més concret.

Amb aquest procés realitzat pareixia que estiges tota la feina relacionada, però si tota aquesta metodologia no aportes cap més informació que un cert moment d'ús de les roderes quedaría incomplet, per tant en aquest punt obtenint la datació del segle VI-V-IV aC i en un moment àgid durant el segle V aC, ja es tindria el seu moment d'ús, en aquest moment s'inicia un seguit de noves preguntes relacionades amb les roderes com quin jaciment arqueològic podrà estar relacionat amb l'ús d'aquest indret per circular, quina finalitat

tindria la circulació, quins animals serien els encarregats de realitzar aquests trajectes, etc.

Per poder respondre aquests interrogants es decideix buscar els jaciments d'aquesta cronologia més pròxims al Barranc d'Aiguadoliva, principalment els dos que estan situats en aquest corredor natural són El Puig de la Nau (Benicarló) i el Mas de Fabra (Benicarló), encara que també podrà tindre alguna relació amb el Puig de la Misericòrdia, però aquest últim tindria el seu corredor natural relacionat amb el Riu Cérvol. Per aquest motiu els dos jaciments relacionats principalment en aquest corredor natural que forma el curs fluvial del barranc es redueix principalment als dos jaciments arqueològics que estiguem situats dins l'actual terme de Benicarló.

Cal fer menció especial a què les actuals fronteres no serien les mateixes que existirien en el moment d'ocupació dels jaciments que estarien englobats dins d'una zona que els romans van denominar com Ilercavonia, per aquest motiu tindrien una certa relació amb la circulació que ofereixen els corredors naturals entre valls, barrancs o altres elements geogràfics, aquesta elecció per a la circulació es pot observar en els trams de vies romanes i fins i tot en l'actualitat en el corredor del Mediterrani (N-340, AP-7 i la línia ferroviària) que circula per la costa aprofitant el corredor natural que ofereix la geografia.

En aquest moment de la investigació serà quan apareixerà principalment l'arqueologia per poder aportar alguna informació o poder realitzar diferents hipòtesis d'un moment específic que no existeix cap font escrita que done informació del que estava succeint en aquestes terres durant el segle V aC.

L'arqueologia demostra una evidència de materials arqueològics en la desembocadura del barranc, aquesta desembocadura podria estar relacionada amb una zona de desembarcament de productes per realitzar intercanvis amb les societats que habitaven aquesta regió a canvi d'altres materials o podria ser una zona que seria utilitzada per a resguardar-se davant les inclemències que el mar podia produir en la navegació de cabotatge que es realitzava en aquest instant. Aquestes restes arqueològiques subaquàtiques podrien relacionar-se amb una activitat comercial que es de-

svoluparia entre els agents comercials que provindrien del Mediterrani i les societats indígenes que habitaven en la zona. Un cop resolta quina activitat seria la produïda en la desembocadura i la seua relació amb els jaciments es pot anar un pas més enllà, seria buscar en el registre arqueològic dels dos jaciments mencionats anteriorment i que tenen una major probabilitat de ser els usuaris d'aquestes roderes, per poder observar quines ceràmiques d'importació predominen i els seus percentatges per poder conéixer qui serien els principals agents comercials que realitzarien aquestes transaccions. Els percentatges que mostra el registre arqueològic demostra una predominància de productes d'importació fenicis i posteriorment púnics, així que principalment aquest serien els agents comercials que realitzarien intercanvis amb les societats indígenes i a canvi exportarien d'aquesta zona productes matèries primeres com metalls. Cal mencionar que aquestes transaccions no les realitzaria qualsevol persona que habites en el jaciment i que aquests productes d'importació que rebrien serien productes exòtics que sols serien capaços de permetre's les elits locals, fet que demostrarà la jerarquització de les societats indígenes i el monopoli en l'activitat comercial. En el registre arqueològic existeix un altre element que podrà estar relacionat amb el tema que es tracta en aquesta investigació, més en concret seria la fauna, mitjançant l'estudi de la fauna als nivells associats a aquesta cronologia d'ús de les roderes es podrà conéixer quin o quins animals serien els utilitzats per realitzar el transport, així en el registre faunístic apareixen dues espècies que podrien estar relacionades com a força de tir dels carros, bous i cavalls, cada una d'aquestes espècies té unes certes característiques en el tir dels carros, els bous tindrien una major força de tir i una velocitat reduïda, mentre que els cavalls oferirien una menor força de tir però els carros tindrien una velocitat superior, no queda clar quina espècie seria l'encarregada de realitzar aquesta força, però si és podria acotar les possibles espècies utilitzades perquè apareixen en el registre.

La datació cronològica de les roderes que donen els ànals amb els diferents jaciments arqueològics que poden estar relacionats amb el trajecte realitzat pels carros i les dades arqueològiques obtingudes durant la seua excavació permeten respondre en gran part a les preguntes que

sorgeixen un cop ha estat estableida la cronologia per a les roderes.

Tots aquests anàlisis, comparacions i resultats que s'obtenen al llarg de la metodologia realitzada durant tot el treball han de tindre un apartat dedicat a la interpretació d'aquesta enorme informació obtinguda, sense aquest apartat tan sols serien un seguit de dades sense cap relació amb les roderes, així amb aquest petit apartat el lector podra entendre i conéixer les roderes d'una millor forma. Com es pot observar al llarg del treball el que s'ha pretés és realitzar un treball d'investigació amb tots els apartats del que es compona un treball d'aquestes mesures i oferir al lector de forma clara i metodològica la màxima informació amb relació al problema inicial que presentaven aquestes roderes.

Els resultats d'aquest treball no sols consisteix a aportar una certa informació sobre unes roderes, es pretén realitzar una divulgació de la importància que té el patrimoni i com les coses que pareixen simples i sense gran importància poden reflectir un instant temporal i espacial que siga rellevant per a la societat, la ubicació d'aquestes roderes és en un lloc on amb el temps i les diferents fortes riuades poden acabar produint la seu desaparició, per aquest motiu en el treball es va

imatge del model 3D

procedir a la realització d'un model en 3D que a causa de les condicions i restriccions sanitàries no

van permetre realitzar amb major detall, però crec que la idea de la seua divulgació cap a les persones que desitgen conéixer i visitar el lloc puguen veure aquest model en 3D per poder tindre una major concepció de les roderes.

A part aquest model també permet obtenir una visió més detallista del conjunt de les roderes i ser utilitzat per observar detalls que en simples fotografies no podrien ser visibles.

Les roderes que s'estan estudiant sols són una petita part del possible entramat viari que existiria durant aquest periode, les condicions ambientals i geològiques hi han permés en l'actualitat que aquest espai amb roderes siga visible, gràcies a què aquestes condicions s'han complit s'ha pogut iniciar a entendre la mobilitat d'aquestes societats del passat que van habitar la zona del Pla de Vinaròs -Benicarló.

La circulació dels carros sobre la roca natural deixa les impremtes que són visibles en aquest punt concret, això no vol dir que tots els desplaçaments de les persones que habitaven aquests antics nuclis de població fossin en carro, per aquest fet existiria el que realment es pot considerar un verdader entramat viari per poder comunicar els nuclis d'habitat entre ells i els diferents punts de producció. L'espai que ocupa aquest cas del treball és la comunicació amb un punt d'entrada i sortida de productes del Mediterrani i un nucli d'habitat pròxim a la costa. Amb aquesta reduïda via de comunicació en el Barranc d'Aiguadoliva es pot observar l'estreta relació que ha existit des de l'antiguitat de les persones que habitaven aquest lloc amb el mar Mediterrani i els diferents contactes amb altres cultures que han arribat per ell.

Aquest article és un breu resum del que es trobara el lector en el treball d'investigació, en ell es poden observar els apartats amb molt més detall d'explicació i un major desenvolupament, ja que l'extensió del mateix treball ho permet.

Vista aèria del model 3D

ARQUITECTURA VINAROCENSE DEL SEGUNDO TERCIO DEL SIGLO XX

Arturo Oliver

Tras los dos artículos anteriores sobre la arquitectura urbana, el historicismo y el eclecticismo, pasamos a comentar las construcciones más singulares que se realizaron en el segundo tercio del siglo XX en Vinaròs. No obstante, hay que indicar que tanto en lo referente a la arquitectura de finales del siglo XIX y principio del siguiente, como la que a continuación comentaremos, merecen un estudio más profundo del que aquí se hace, especialmente la que tratamos ahora, ya que la única intención de estos artículos ha sido llamar la atención sobre las arquitecturas urbanas, y el contenido de estas líneas dista mucho del tratamiento que merece el interés del tema. El objetivo final de estas exposiciones es que los vinarocenses conozcan el valor de unas construcciones que, por ser cotidianas, al verlas todos los días, tal vez no se les ha dado la importancia que se le debería otorgar, y así poder valorarla adecuadamente.

En las líneas siguientes veremos el tipo de construcción que se realizó en Vinaròs entre la década de los años treinta del siglo pasado, y el auge constructivo a partir de los sesenta. Un auge que aporto gran cantidad de construcciones, pero escasa calidad técnica y estética. Incluso llegó a des-

truir edificios de mayor valor arquitectónico del que se construyó posteriormente. Ello lo vemos por ejemplo en la destrucción del edificio del Casino y del Ateneo en la calle de Nª Sra. del Socorro a principios de los años setenta o la casa Huguet ya en 1991.

Dentro del periodo cronológico tratado se encuentra el movimiento estético promovido por arquitectos que introducen una corriente constructiva perteneciente a la vanguardia europea, y que es conocida como racionalismo. Una corriente que procura resolver problemas funcionales de una manera simple y racional, tanto en el interior del edificio como en la fachada, intentando armonizar a su vez la belleza en la proporción, el orden y el equilibrio. Se introducen nuevos materiales constructivos, como el ladrillo hueco que empieza a abrirse paso en la edificación, y el hormigón armado debido al mayor uso del cemento portland que desde su fabricación industrializada a partir de 1890, empieza a generalizarse en la construcción a pesar de que ya se había inventado en 1824. El racionalismo tendrá predilección por las formas

rectas; de nuevo la simetría, la funcionalidad y los aspectos geométricos del movimiento neoclásico, que habían sido dejados de lado por la arquitectura historicista, estaban definiendo el racionalismo. La dinámica de los espacios que se propugna deja libre la planta baja para actividades económicas. Las cubiertas son planas. También el color y el detalle constructivo sustituye a la decoración sobrepuerta de los gustos anteriores. Predominan los colores rojo, azul, amarillo, más los acromáticos negro, gris y blanco. El racionalismo es la depuración del gusto sobresaturado anterior, por lo que deja solamente lo esencial, lo práctico y funcional para cada situación. Es un claro reflejo de una época en que disciplinas como las matemáticas y la lógica estaban en su mayor esplendor.

Por otra parte, los nuevos retos sociales surgidos después de la I Guerra Mundial y de la crisis de 1929 desaconsejan el lujo superfluo, e intentan dar solución a la demanda de viviendas que el proletariado necesitaba en los grandes núcleos urbanos debido a la emigración masiva que desde el campo se dirigía a las zonas industriales. Es el momento en que se empiezan a propugnar las viviendas sociales para cubrir esta necesidad surgida con la industrialización.

En Vinaròs el racionalismo es un estilo que tiene poco predicamento, tengamos en cuenta que la década de los años veinte y treinta no es un momento de auge económico, la emigración hacia las grandes ciudades es continua, y de Vinaròs emigra más población que migra. Por tanto, la arquitectura, el urbanismo, la industrialización y seriación para resolver los problemas de alojamiento, no tienen resonancia en la localidad.

Si bien en el Vinaròs de la época no existen grupos de viviendas sociales, algunas construcciones dejan entrever la estética de ellas, pero de las promociones que ofrecían una mayor calidad constructiva y de diseño. Se trata de casas de la década de los años treinta de carácter unifamiliar, construidas en dos plantas, cubiertas con terraza. En la planta baja entrada, comedor, sala con ventanal enrejado que recae a la calle, y dependencias de servicio. En la parte superior pequeños balcones con barandilla fundida o de forja dan luz a la habitación principal. Se emplea el cemento incluso en la decoración de las fachadas, como se ve en los zócalos y los enmarques de los vanos. El voladizo del balcón será un claro ejemplo de la aplicación del hormigón armado en estas edificaciones. Un tipo de vivienda unifamiliar que perdurará hasta los años sesenta, pero aún presenta reminiscencias de la arquitectura de finales del siglo XIX en la distribución de espacios.

También se encuentran las construcciones de dos, tres o cuatro alturas, una vivienda por planta, que tiene en un lado la escalera que dará acceso a las diferentes alturas, que a su vez condicionará la distribución de vanos en la fachada, abriendose ventanas sobre la puerta y balcones en el resto, será un planteamiento típico del momento para edificios plurifamiliares. Sería el caso de la calle Socorro 30, construida en 1935, o el edificio de la calle Ángel 5, entre otras. De dos plantas se pueden ver por ejemplo en la calle San Sebastián.

Hay que esperar a la década de los cincuenta para que exista una demanda de viviendas, así no será hasta 1957 cuando se empiezan a construir casas sociales, las conocidas "*cases barates*" de la calle San Gregorio. Posteriormente vendrán en la década de los sesenta el grupo de viviendas sindicales de la calle Historiador Borrás Jarque o más tarde "*les cases dels mariners*". Es el momento en que la emigración, sobre todo la procedente de Andalucía, comienza a necesitar viviendas para los trabajadores que se asentaban en Vinaròs ante la demanda de mano de obra especialmente en las fábricas de muebles y en la construcción.

De la década de los años treinta hay que destacar algunas obras como la del paseo Colón 13, y la

de la plaza San Antonio 4, con balcones redondeados que rememoran el Art Decó. Los balcones del paseo recuerdan a los del edificio Roig Vives de Valencia, obra de F. Javier Goerlich Lleó, ejemplo de una arquitectura intermedia entre el Art Decó y el racionalismo, así como los balcones del edificio

Roma en Alicante, un ejemplo del racionalismo alicantino. Ambas construcciones vinarocenses presentan en los antepechos de los balcones barandillas de tubo de hierro horizontales, ya sea en su totalidad o en la parte superior, en cuyo caso en la inferior el antepecho se realiza con obra. Se empieza a instalar la persiana en las ventanas, que sustituirá a las contraventanas y a las persianas venecianas que empezaron a difundirse en Europa a

finals del siglo XVIII, y a los populares "canyisos". El edificio de la plaza San Antonio presenta también como novedad el entresuelo. Una primera planta en la donde no se proyecta ni balcones ni miradores, solo ventanas, aunque si hay miradores y balcones en las plantas superiores. El mirador se construye por primera vez, y tomará un gran auge en las décadas siguientes, sustituyendo a los balcones.

En los años cuarenta y cincuenta hay un planteamiento de casas que identificará este periodo constructivo. Se trata de una reminiscencia del racionalismo, en donde las líneas rectas cobran protagonismo, dando la impresión incluso de una falta de decoración, unas superficies sobrias, siendo las líneas que suelen predominar las horizontales, aunque en algunos casos también toman protagonismo las verticales. Todo ello conseguido mediante relieves realizados por la aplicación de morteros en la fachada que crean figuras geométricas, o por los propios vanos. Pese a su sencillez las fachadas presentan una buena y original estética. No obstante, en algunos casos se refuerza la decoración, como en San Pascual 69-71, al aplicar un plaqueado de piedra en la parte de la planta baja de la fachada, o en la travesía Safont 6, los vanos se remarcán con piedra, aunque seguramente en este último edificio se aprovechan los sillares del edificio anterior.

Los miradores toman ya un gran protagonismo, especialmente en las esquinas gracias a los forjados de hormigón armado, creando en algunos casos como en el edificio de la calle San Pascual, 30, un sugerente juego de volúmenes al combinarlo con los balcones. Unos miradores que en algunos casos llegan a rememorar torres, en Paseo Blásco Ibáñez 11 y 16-17. Los miradores, aunque predominan las formas rectangulares, pueden presentarse en forma de hexágono, como se ve en la plaza San Antonio 2 y en San Pascual 1. Pero también pueden tomar formas redondeadas que como se ha comentado evocan el Art Decó del que el racionalismo es deudor. Se ve por ejemplo en el edificio de la calle San Pascual 69-71, en la calle Santa Magdalena 102 y en paseo Blásco Ibáñez 16-17. En San Pascual 69-71, se ve un juego de volúmenes de balcones que combinan los continuos en la primera y última planta y los partidos en las otras.

En ocasiones, en los edificios del paseo Blásco Ibáñez y en calle San Pascual 30, se construye una esquina achaflanada, también una novedad en la arquitectura vinarocense.

En estas construcciones se da importancia a la parte superior del edificio, especialmente en los antepechos del tejado, que en el caso de la calle Mayor 27 termina de forma ondulada rompiendo la línea horizontal del resto de la fachada y el ritmo recto de esta arquitectura en general, tal vez debido a un recuerdo de arquitecturas anteriores. La realización de una planta superior más peque-

ña viene a destacar la ruptura de líneas en la parte superior de la fachada, es el caso del edificio de la plaza Primero de Mayo 29 y Santa Magdalena 102, planteamiento que puede conseguirse también con una elevación de la parte central del antepecho, como en el paseo Colón 13, el cual está en

relación con la decoración central de la fachada, creando un ritmo ascendente que contrasta con los horizontales impuestos por los balcones. Se hacen galerías a partir de columnas y falsas vigas, como en travesía Safont 6, paseo Blasco Ibáñez 16-17 y 11, San Pascual, 1.

También son frecuentes los voladizos a modo de viseras, un recurso más conseguido por el hormigón armado, como en San Agustín travesía Safont, 6, San Antonio 2, en los miradores de la calle San Pascual 71 o en paseo Blasco Ibáñez 15, en donde los balcones rectangulares a pesar de su simplicidad, crean un ritmo que le confiere gran personalidad al edificio.

En cuanto al planteamiento social de estas construcciones hay que indicar que se dan en estos años los primeros edificios multipropiedad, como sería entre los edificios citados, el de la calle San Pascual, 69-71, un edificio que presenta dos escaleras.

Algunas de las construcciones significativas de esta época deben de haberse diseñado por arquitectos de fuera de Vinarós, como sería el caso de Castellón, ya que se encuentran diseños similares en esta ciudad de la Plana, obras de los arquitectos José Gimeno Almela y José Meyer Sorni. No obstante, como se ha comentado en el principio, es un tema que está pendiente de un estudio en mayor profundidad, especialmente en cuanto a autorías se refiere.

Indudablemente dentro de esta época destacarían las dos grandes construcciones, el Grupo de Baix (antiguo Colegio San Sebastián) inaugurado en 1929, construido en un terreno ganado al mar debido a la construcción del puerto, y el Grupo de Dalt (Colegio Misericordia) levantado en la primera mitad de la década de los treinta. Ambos son una interesante muestra de arquitectura funcional del racionalismo que se encuentra dentro de los proyectos estatales de construcciones de carácter educativo de la época, en donde se combinan los grandes ventanales acristalados con la mampostería y el ladrillo visto, distinguiendo los vanos rectangulares de la planta inferior, de los de medio punto en la superior, las balaustradas y las fachadas con resalte conseguidos con mortero, destacando en gran medida la cubierta de teja, prácticamente en desuso en esa época. Unas construcciones diseñadas indudablemente por arquitectos del Ministerio, a partir de su funcionalidad y con los planteamientos teóricos de la pedagogía del momento.

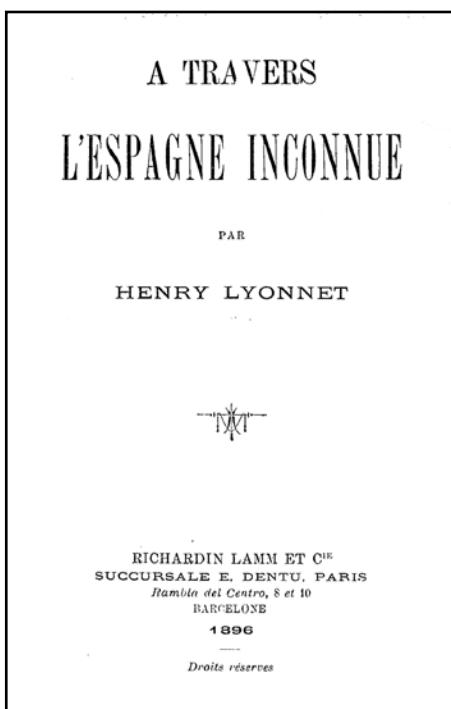
UNA VISIÓN DEL VINARÒS DEL SIGLO XIX

Alfredo Gómez

Han sido muchos los viajeros que, por motivo de sus andares por España, se han detenido por asuntos varios en Vinaròs. Uno de ellos fue Henry Lyonnet quien, antes de acabar el siglo XIX, estuvo unos días en nuestra ciudad antes de continuar hacia el sur y nos narró aquello que vivió aquí, en nuestro pequeño pueblo costero. Lyonnet (1856-1933) un reconocido escritor francés, nacido en París, y que nos ha dejado numerosas obras sobre la historia teatro francés estuvo durante toda su vida fascinado por la cultura española. Pasó largas temporadas viajando sobre todo por Catalunya, Valencia, País Vasco y Andalucía.

No fue un turista al uso sino un verdadero viajero. Con su cuaderno de notas -que publicó en francés en Barcelona en 1896 bajo el título de "L'Espagne inconnue"- iba de ciudad en ciudad, de pueblo en pueblo. Su intención no era solo contar lo que todo el mundo ya sabía sino lo menos visto o aquello más desconocido.

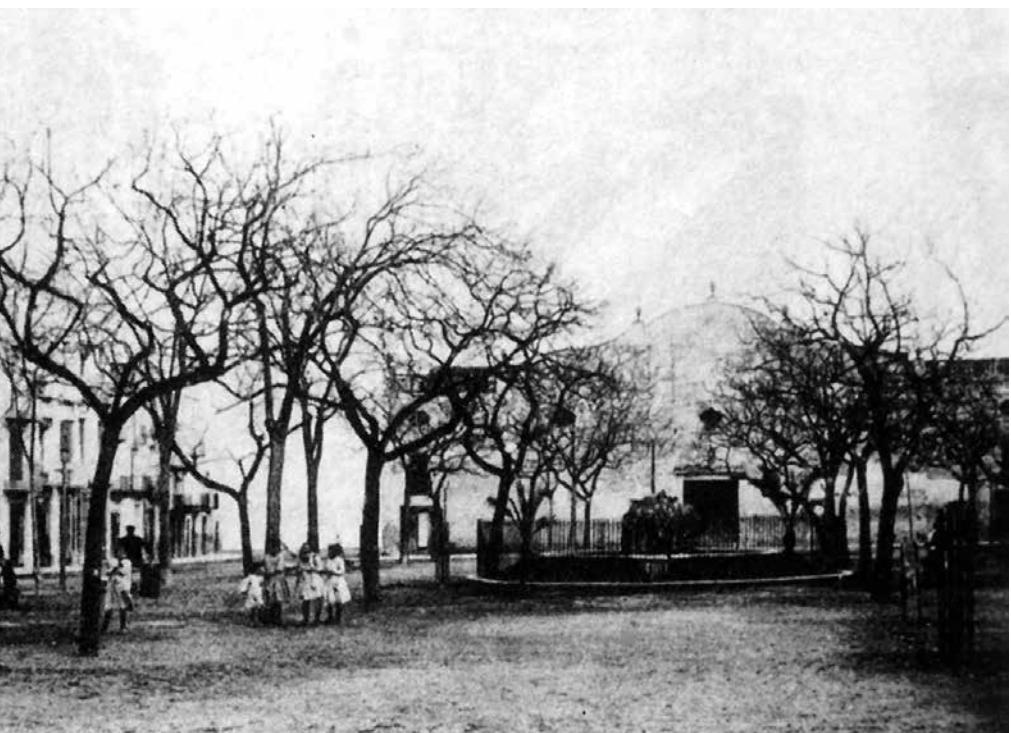
Su vida literaria empezó al abrigo de un pseudónimo, el de Alfred Copin, publicando una serie de cuentos entre 1882 y 1889. Paralelamente publicó varias obras sobre la literatura y la historia del teatro destacando "Historia de los cómicos de

la compañía Molière" y "Molière y Conti". En 1887 inició la publicación de tres volúmenes donde presentaba la técnica teatral de la época, los vestuarios, los decorados, en definitiva todo lo que tenía que ver con el espacio teatral, logrando una de las mejores obras especializadas de la historia escénica. Al tiempo que publicaba dos obras más, una sobre las mansiones históricas de París y otra una traducción de los sonetos de Shakespeare que tuvo un gran difusión en Francia.

En 1883 se inicia la revista "Nouvelle Revue Internationale", con oficinas por muchas

ciudades europeas, entre ellas Madrid, y donde colaboraron muchos escritores españoles. Casi todos los artículos estaban redactados en francés expresamente para la revista. La colaboración de Lyonnet en la NRI comenzó en 1890 y se prolongó hasta que dejó de publicarse en 1895. Casi todos sus artículos aparecieron luego en el libro "L'Espagne inconnue" publicado en Barcelona en 1896. Y al año siguiente apareció su siguiente libro, una recopilación de excusiones históricas y literarias por Italia, Suiza, Bélgica y España. Lyonnet viajaba continuamente, quizás por asuntos de negocios, pero le acompañaba constantemente

un interés por el teatro y siempre que podía se detenía a ver un espectáculo teatral o una zarzuela. Y esa pasión le llevó a publicar su mejor obra sobre el teatro, entre 1897 y 1901 en cuatro tomos, en la que abordaba la situación en España, Portugal, Italia, y Nápoles. A lo largo de sus investigaciones concibió una idea mucho más ambiciosa, el publicar en fascículos un diccionario completo de todos los actores y actrices del teatro francés, desde los orígenes hasta su época. Entre 1902 y 1904 consiguió publicar más de 50 fascículos que se vendían a 75 céntimos de franco y que fueron reunidos en dos volúmenes con más de 500 grabados, publicados en París en 1904 con el título de "El Diccionario de los Comediantes". Tras la Primera Guerra escribe numerosas obras sobre los principales dramaturgos franceses, en concreto sobre Molière, Corneille, Racine o Musset, así como numerosas biografías y novelas tales como "La luxuria de Granada". En sus últimos años se dedicó plenamente a España, escribiendo sobre el Cid y Cervantes básicamente. Falleció en 1933.

Como ya he citado antes, en 1896 publicó en Barcelona "L' Espagne inconnue", un libro no solo de sus viajes sino donde describía aquello que no es conocido por todos, lo menos sabido y que no suele aparecer en las guías. No vaciló en criticar lo que parecía que funcionaba mal, la dejadez de correos, la vagancia de algunos camareros o la suiedad en calles y hoteles, con la sana intención de que un día se corrigiera. Lyonnet llevaba siempre

un cuaderno de notas donde anotaba y luego pasaba a limpio, por un filtro literario, sus experiencias. Su interés era meramente cultural pero casi siempre le salía la vena de comerciante y sobre todo su afición al teatro donde gustaba de hablar con artistas y escritores. "Viajero que escribe antes que escritor que viaja", nos dejó en su obra un testimonio lúcido de aquella época y en una pequeña pincelada, del Vinaròs que conoció de manera generosa, sobre todo de aquel teatro que, presidiendo la plaza de la Mera, era el verdadero templo de cultura y único pasatiempo para los vinarocenses en un tiempo pasado.

¿Que nos dejó escrito Lyonnet sobre Vinaròs?. Transcribiendo una parte, lo siguiente: "Llegamos a Vinaròs por la tarde. La ciudad está bastante lejos de la estación. Los cocheros se abalanzan sobre los viajeros disputándoselos, que se defienden a fuerza de bastones y paraguas. En medio de la trifulca me encuentro ante dos furgonetas de hotel. En una se lee Hotel de la Viuda, en la otra Hotel de la Viuda de Aparici. Cada uno intenta arrastrarme a su vehículo, efecto natural de la competencia. Me decido por la segunda, la menos enigmática, la más completa, y llego a una fonda ya atestada de viajeros. Me enseñan mi habitación, un horroroso cuchitril sin ventanas, pero me prometen darme otra antes de la noche. Acepto con esa condición y me voy a dar un paseo por la ciudad. El aspecto de esta es agradable, incluso alegre. Imagínense una de nuestras pequeñas ciudades, sin gas, de 9.000 habitantes. Un puerto, un verdadero puerto, con dos diques, dos vapores anclados y barcos pesqueros. Los aledaños son bastante feos. Grandes almacenes de vino, una capillita aislada y una inmensa plaza de toros que reconstruyeron gracias a una donación de 150.000 francos de un hombre rico. Regreso a mi hotel y con gran dificultad logro acercarme al comedor, ya hasta los topes. Desde un principio la singular catadura de mis comensales me llama la atención. Pronto me doy cuenta de que me encuentro en presencia de un grupo de comediantes. El director, un caballero que está sentado enfrente de mi, me explica con mucho gusto que la compañía se componen de

veintiocho artistas, coristas incluidos. Pero todos estos comen en el teatro ¡menos mal!. Hay que decirlo, todo este mundo es decente, correcto, sin afectación y sin presunción. En una palabra, ningún *¡aquí estoy yo!* del café de Suecia.

Cenamos tarde -aquí se cena al anochecer- y los artistas se levantaron de la mesa para dirigirse al teatro, lo que aproveché para enterarme de la hora en que se levantaría el telón, anunciada para las ocho y media. También yo salí para dirigirme hacia el teatro. ¿Dónde encontrar el templo? En las calles, pequeñas lamparillas encendidas delante de las santas Vírgenes, bastantes numerosas en Vinaroz, constituyen la única iluminación, aunque es claramente insuficiente. Sigo mecánicamente a unos transeúntes, envueltos en sus capas, que van bordeando las murallas como si fueran conspiradores. Llego a una gran plaza, totalmente oscura, en la que solo se escucha el ruido de las olas al romper contra las piedras de la playa. Como no veo ninguna luz y temo haberme equivocado le pregunto al primero de la fila donde está el teatro.

-Nosotros vamos para allá- me contesta.

Y seguimos, acompañados por el ruido de las olas, hacia una gran muralla negra que está pintada de rosa, como pude observar al día siguiente. Ninguna ventana, ninguna inscripción y aún menos luz: nada. En un rincón a la izquierda, en la planta baja, hay una taquilla con rejas; pasen el brazo entre los barrotes y les entregarán un cartón mugriento. Empujen una puerta como para entrar en una capilla y se encontrarán en un vestíbulo vagamente iluminado por una lámpara de petróleo.

Me apresuro a entrar en la sala, levanto una cortina y penetro en una bombonera de dos pisos, pequeña pero coquetona. La sociedad, la aristocracia, se encuentra abajo en las butacas de patio, de madera tallada; los pescadores, la gente de mar, ocupan las dos galerías superiores.

Todo el mundo espera pacientemente en silencio porque, aunque acaban de dar las nueve, ya han traído a la orquesta el piano que vendrá de maravilla al acompañante. Por fin el teatro está lleno. En el patio de butacas hay una colonia francesa bastante numerosa: los comerciantes de vino

de Cette que cada año vienen a pasar acá seis meses con su familia, y resulta bastante chocante el contraste entre la planta baja, que representa prácticamente la composición de una orquesta de Déjazet, con las dos galerías repletas de marineros rudos y cobrizos. El programa consiste en dos zarzuelas, es decir, dos comedias ligeras con música: 1º Las hijas de Zebedo, dos actos. 2º El alcalde interno, un acto. El tema de "Las hijas de Zebedo" está completamente calcado

del modelo de nuestros vodeviles. No me extrañaría que fuera la adaptación de una burda caricatura de alguno de nuestros sainetes, y por esa misma razón no hablaré más de ello. "El alcalde interno" sin embargo es una crítica española de las costumbres locales, original y con chispa. Una de las escenas más graciosas de la obra es cuando el maestro de escuela hace entonar a la vez los himnos fúnebres y los cantos de alegría, y había que verle llevar la batuta, dirigiendo los dos coros al mismo tiempo, llorando con los unos y riendo con los otros. Es inenarrable, y el muchacho que interpreta ese papel es sin duda uno de los actores más cómicos, más verdaderos y más finos que he visto en mi vida. Un francés que estaba con nosotros, pero que no entendía una palabra de español, lloraba de risa y nos declaró que nunca había visto algo verdaderamente tan divertido.

Volvimos a ver a los artistas después de la función. Los pobres se estaban preparando para pasar la noche en la sala de espera de la estación, hasta que llegara el tren de las cuatro de la mañana que tenía que llevarlos a Castellón. Felicité al director por la composición de su compañía y en particular por su cómico.

-¿Y la taquilla?

-Sala llena, me dice, el máximo: doscientos cincuenta francos.

-¿Y los gastos?

-Setenta y cinco francos.

Da igual ¡Veintiocho componentes! No consigo hacerme a una idea de lo que pueden cobrar los artistas.

*1 peseta = 1,28 francos.

29 SETEMBRE 2021

ANIVERSARI CARTA POBLA

VINARÒS 780 ANYS

d'aqueria a ciutat

Julián Zaragozà

Aprofitant l'avinantesa de que se m'ha brindat a partir de este numero també tindreu la meua col.laboracio en fi un mes al vostre equip per continuar fent poble, per lo que vos avançó que de cara a la carta pobra del nostre municipi celebració que la tindrem uns dies després de la entrada a la tardor intentare en esta ocasio posarli color vinarossenc i es que els aniversaris estant per a celebrarse son 780 anys de la nostra ciutat i desde la editorial antinea estem preparant el llibre d'aniversari on ja us puc dir que he trepitjat 250 arteries de la nostra ciutat i cadascuna tindra el seu correspondent tastet per als vinarossencs i vinarossenques pero sobretot per als mes menuts perque coneguen una mica mes la trama urbana del seu poble i A bon segur que entre les pagines trobareu algo mes a finals de setembre.

REFRANYS DE L'ESTIU

A casa de ton germà no hi vages a estuejar
 A l'estiu bon cuinat i a l'hivern bon estofat
 A l'estiu, el sol viu, i fa dibuixos al riu
 A l'estiu, taberneria i a l'hivern fornera
 Del bon estiu el pages viu
 Estiu que dura tardor asegura
 La dona de govern compra a l'estiu per a l'hivern
 La meua maria rita sempre porta mocador, en
 l'hivern per la moquita, i en l'estiu per el calor
 Quan la garsa fa baix el niu, trona sovint a l'estiu
 Si vols salut plena, dorm a l'hivern de cara i a
 l'estiu, d'esquena
 Tant hivern com d'estiu, si podeu, dormiu, dormiu
 Pel juliol pobres dels que estan al sol
 En juliol, la garrofa es fica dol, i el raim tambe ne vol
 Pel juliol, qui es tapa es un mussol
 Si per la mare de deu del carme plou, plou tots els
 altres carmes de juliol
 De la mare de deu del carme a la de l'assumpció
 les millors gallines del ponedor
 Agost i verema tots els dies no aplega
 El sol d'agost fa oli i fa most
 L'agost te la clau de l'any
 La mare de deu d'agost amaga el conill al cau i
 sant miquel l'en trau
 Per l'agost el bestiar de llana es mor de gana

MIQUEL BAILA PALLARÉS PUBLICA UN NOU LLIBRE SOBRE VINARÒS

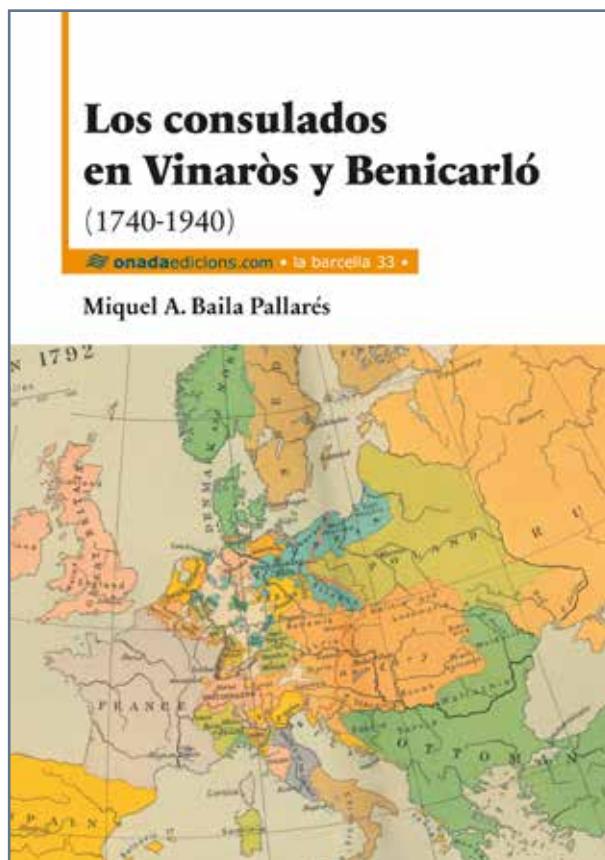
Helena Román

El membre de la nostra associació, Miquel A. Baila Pallarés, que no necessita presentació, ha publicat a l'editorial Onada de Benicarló el llibre "Los consulados en Vinaròs y Benicarló (1740-1940)", del que passem a escriure una breu ressenya.

Des de mitjan segle XVIII i durant un parell de centúries a Vinaròs i Benicarló va haver representacions consulars de diversos països europeus i americans, que van mostrar el dinamisme de la seua economia comercial, basada sobretot en l'exportació de vi i la importació de dogues. Gairebé tots els cònsols que estigueren actius al litoral del Maestrat foren comerciants, molts d'ells estrangers i altres autòctons (o forasters). Entre ells va ser una pràctica prou habitual l'endogàmia econòmica (i inclús biològica en ocasions). Foren unes elits econòmiques i socials, que també van entrar en política –calia defensar els seus interessos i els de la seua classe–, sobretot des del segle XIX.

Les dues últimes dècades del segle XVIII fou un període amb un creixement significatiu del nombre de legacions, que estaria relacionat amb el fort dinamisme de l'economia comercial d'aquest territori i la consolidació del seu procés d'internacionalització. Així, cap a l'any 1800 a Benicarló i Vinaròs hi havia representació d'onze països: França, la Gran Bretanya, Malta, Nàpols i Sicília, Toscana, Portugal, la República Batava, els Estats Units, Ragusa, Suècia i Dinamarca i Noruega.

Les guerres napoleòniques van interrompre les relacions comercials, però a partir de la dècada de 1820 es van anar recuperant amb la posada en marxa del nou règim capitalista liberal. D'aquesta forma, cap a l'any 1890 persistien onze països europeus i americans amb oficina consular: França,

la Gran Bretanya, Itàlia, Portugal, els Països Baixos, Dinamarca, Àustria-Hongria, Alemània, l'Uruguai, l'Argentina i Veneçuela.

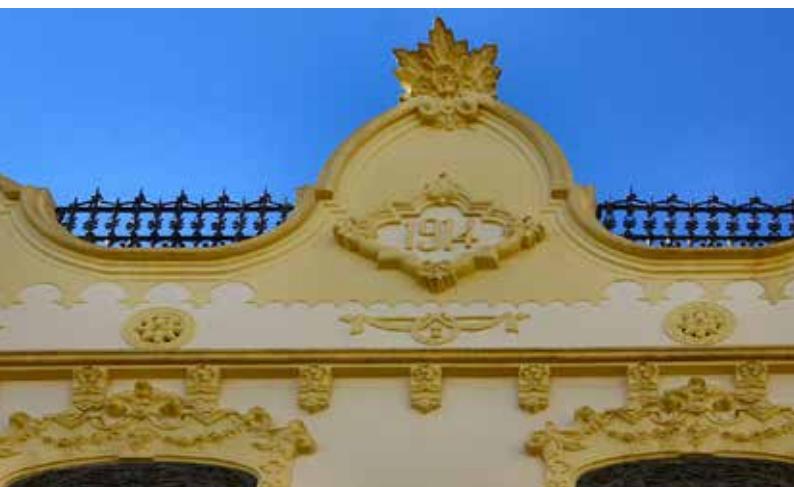
Però va ser precisament la crisi del "complex comercial vinícola" en aquest litoral del Maestrat, de caràcter conjuntural des de la darrera dècada del segle XIX, i ja estructural en el primer decenni del XX, la que va provocar la clausura progressiva d'aquestes legacions. Així, l'any 1935 només quedaven tres representacions consulars "sòlides" (les de França, Itàlia i els Països Baixos, aquesta honorària, és a dir, amb les competències reduïdes), i altres dues "anecdòtiques" (les de la República Dominicana i el Paraguai, honoràries).

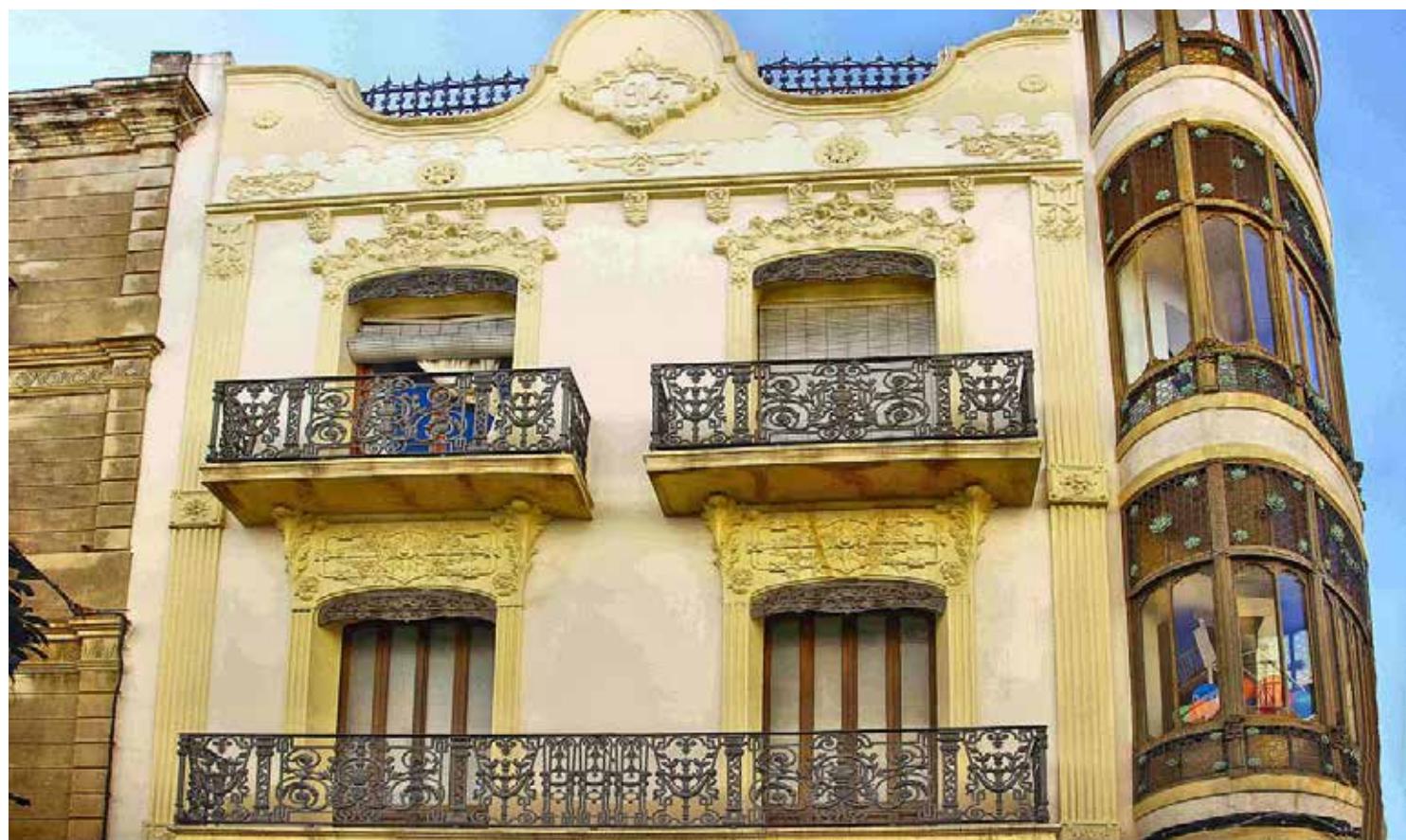
Per fi, la Guerra Civil de 1936 va acabar pràcticament amb tot això. Així, desapareixia a Vinaròs i Benicarló un element expressiu de la importància comercial històrica d'ambdues ciutats i de la pròpia internacionalització de la seua economia.

VINARÒS VIST PER...

Mariano Castejón

Iniciem una nova secció fotogràfica amb l'inestimable col·laboració dels fotògrafs de Vinaròs.

NOTES DE PREMSA

CONVOCATÒRIA DEL CERTAMEN INTERNACIONAL D'AQUAREL·LA PUIG RODA

L'Associació Cultural Amics de Vinaròs convoca el XIII Certamen Internacional d'aquarel·la, denominat Gabriel Puig Roda en consideració al nostre pintor més internacional, a este homenatge s'uneix la Diputació Provincial de Castelló fent-se càrrec del patrocinio del premi, que serà dictat i s'entregarà al guanyador, si les disposicions sanitàries ho permeten, en el marc del Sopar de la Cultura: "Nit de les lletres i de l'art" que celebrarà l'Associació el 26 de novembre del 2021. En cas de no ser possible la celebració, s'arbitrarà una altra forma, però sempre comptant amb la presència obligatòria de l'autor per a la signatura de l'aquarel·la.

Entre els aspectes a tindre en compte pels participants destaca que podran participar pintors de qualsevol nacionalitat, el tema serà lliure i original. A més, l'obra no haurà sigut premiada anteriorment en cap altre certamen i la tècnica serà aquarel·la pura. Les obres hauran de ser entregades fins el 31 d'Octubre de 2021. A partir d'este moment, les obres seleccionades seran exposades

durant el període que es determinarà per l'associació Amics de Vinaròs i en un lloc adequat. S'editarà un catàleg fotogràfic digital de totes les obres presentades amb especial èmfasi de les seleccionades, aquest Catàleg que serà remés en format CD a tots els participants.

El premi consta d'un premi en metàl·lic de 3.000 euros i estatueta original de José Córdoba, a més se'l s'atorgarà el corresponent certificat d'haver resultat guanyador. L'obra premiada amb el Primer Premi passarà a ser, a tots els efectes, propietat de l'entitat organitzadora del Certamen. Al seu dia, les obres guanyadores, podran depositar-se en un futur Museu Municipal, si este reunira la condicions adequades segons el parer de la Junta de Govern de l'Associació del moment.

El jurat estarà compost per importants personalitats de l'àmbit de la Cultura i de l'Art, un representant de la Diputació i un de l'Associació Amics de Vinaròs, que defensarà el vot del soci. Aquest vot social se obtindrà mitjançant votació efectuada en el lloc d'exposició de les obres els dies anteriors a la visita del jurat.

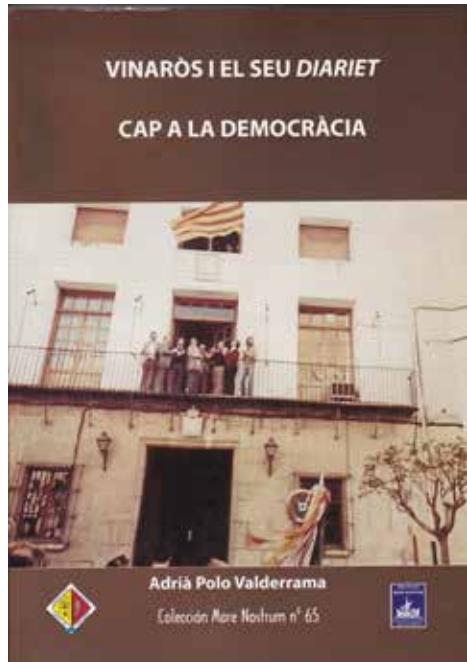
VINARÒS I EL SEU DIARIET CAP A LA DEMOCRÀCIA

DE ADRIÀ POLO VALDERRAMA

Amb el numero 65 de la Col·lecció Mare Nostrum veia la llum en el mes de maig la monografia que porta per títol Vinaròs i el seu Diariet cap a la Democràcia. Esta publicació es fruit del treball d'un jove investigador, Adrià Polo, que va ser mereixedor del primer premi del XIII Concurso de Historia para Jóvenes Eustory (2020) que convoca la Real Maestranza de Caballería de Ronda.

El treball mostra com un jove investigador es troba amb la premsa de la època de la transició que l'ajuda a comprendre una època llunyana per a ell però encara present per a la societat.

L'Associació Cultural Amics de Vinaròs té, entre els seus objectius, encoratjar els joves investigadors i, amb la publicació d'aquesta monografia, demostra el ferm compromís amb aquest objectiu i amb la investigació sobre els temes de la ciutat.

SABIES QUÈ...?

Carlos Ramírez

BELLAOMBRA

A la plaça de l'Ermita, destaca un dels tres arbres de caràcter monumental que tenim a Vinaròs, es tracta d'un Ombú centenari. Aquest arbre, el *Phytolacca dioica*, més conegut com a *Bellaombra*, es una herbàcia originaria dels monts del noroeste argentí, amb unes dimensions de 5 metres d'alçària i 2,78 metres de diàmetre a una altura de 1,30 metres. Segons conta la tradició, va ser importat i plantat per algun vinarossenc que a finals del segle XX va emigrar a l'Argentina, accentuant així, el vincle històric que té Vinaròs amb aquest país. Un altra teoria de com aquesta singular *Bellaombra* va aplegar a la nostra població, es que el va portar de Cuba mossèn Jovani, vinculat amb Vinaròs, quan Fidel Castro va expulsar els capellans durant la revolució comunista.

HIMNE DE VINARÒS

L'himne de la nostra població va ser escrit pel poeta vinarossenc Josep S. Farga Esteller junt al compositor i director Tomàs Mancisidor de Aquino a les partitures. Va estar interpretat per primer cop pel Cor Parroquial el 20 de desembre de 1967, al cinema Coliseum com a inici de les festes nadalenques. La composició *Himne a Vinaròs*, va tindre tan bona acollida que, amb el temps, va esdevenir en l'himne de la ciutat.

BANC-BIBLIOTECA

L'any 1928, amb les obres de millora i embelliment del passeig, l'ajudant d'obres públiques Joan Ribera Gonel, va encomanar un banc-biblioteca per al passeig dedicat a la figura del Marqués de Benicarló. Aquest banc, de línia monumental, estava format per un banc d'obra amb taulells de ceràmica i vitrines a cada costat on es podien trobar llibres. Al cap d'uns mesos, els enemics polítics del Marqués, van destruir les rajoles, i els llibres van anar desapareixent, i així, la funció principal que tenia aquesta peculiar biblioteca. Dos anys després, al 1930, Barcelona també va incluir els bancs-biblioteca al seu passeig de Sant Joan.

RIU CERVOL:

PASSAT, PRESENT I FUTUR

Adrià Polo

El riu Cervol, és un corrent d'aigua que, naixent a Cap de Riu (Morella) i travessant les comarques dels Ports i del Baix Maestrat, desemboca al nord de la nostra ciutat. Aquest riu nostre forma part de la cultura del municipi, de la història del nostre poble. Tant el Cervol com Vinaròs s'han anat transformant al llarg del temps, la localitat ha crescut i ha sofert canvis d'importància cabdal, el riu, però, ha patit una metamorfosi en contra seu.

El Cervol i Vinaròs

En primer lloc, cal analitzar quin tipus de desenvolupament han tingut les dues parts implicades: el curs d'aigua, tot i que sec la major part de l'any, ha fet via pel petit llit que la ciutat ha deixat per a ell. Qui hi havia abans? Riu o ciutat? Efectivament, l'aigua s'obria camí molts anys abans que el municipi s'expandira. A alguns els podria paréixer una ximpleria, però la veritat és que Vinaròs ha crescut d'esquenes al Cervol, o més ben dit, ha fet amb ell allò que ha volgut. Ximpleria és aquest fet si no entenem el paper que hi juga el riu. El Cervol és un riu intermitent però no per aquest fet podem pensar que el seu curs, que poques vegades a l'any es banya d'aigua pluvial íntegrament, no té valor mediambiental. L'absència d'aigua superficial no significa que el riu deixe de ser riu ni ecosistema fluvial, mantenint encara així una gran quantitat de biodiversitat.

Metamorfosi de la desembocadura

Les agressions envers el riu són visibles en l'actualitat, és de fet ara, quan se suposa que hem guanyat consciència climàtica i mediambiental, quan aquestes s'han accentuat. Impressiona, o almenys a mi molt, veure com ha canviat la desembocadura. Les fotografies aèries més antigues daten de 1956, ha transcorregut molt de temps fins el 2021 i és per això que en aquestes podem veure vertaderament el mal escomés a la zona on mor el llit fluvial. A partir de l'any 1988 podem començar a apreciar la regressió del litoral. Però és a partir de la dècada dels 90 quan la ciutat fa una gran transformació i comencen a edificar-se els voltants de la desembocadura del riu. I és arran d'aquesta gran metamorfosi quan el riu veu reduïda la seua amplada, suposant també l'inici de la seua canalització per tal d'edificar prop del llit. Quan comencem a manipular el corrent natural i original al nostre antull, decidim posar als seus vessants formigó, alçant murs que condueixen l'aigua de manera artificial i a més, es formigona la desembocadura empedrant-la (a partir de l'any 2002) amb grans blocs i dragant-la quasi fins al contacte amb la mar Mediterrània, és llavors quan acabem destruint el que un bon dia havia estat el riu Cervol.

Vista aèria de la desembocadura l'any 1956. Imatge: Institut Cartogràfic Valencià.

Vista aèria de la desembocadura l'any 1988. Imatge: Institut Cartogràfic Valencià.

Vista aèria de la desembocadura l'any 1992. Imatge: Institut Cartogràfic Valencià.

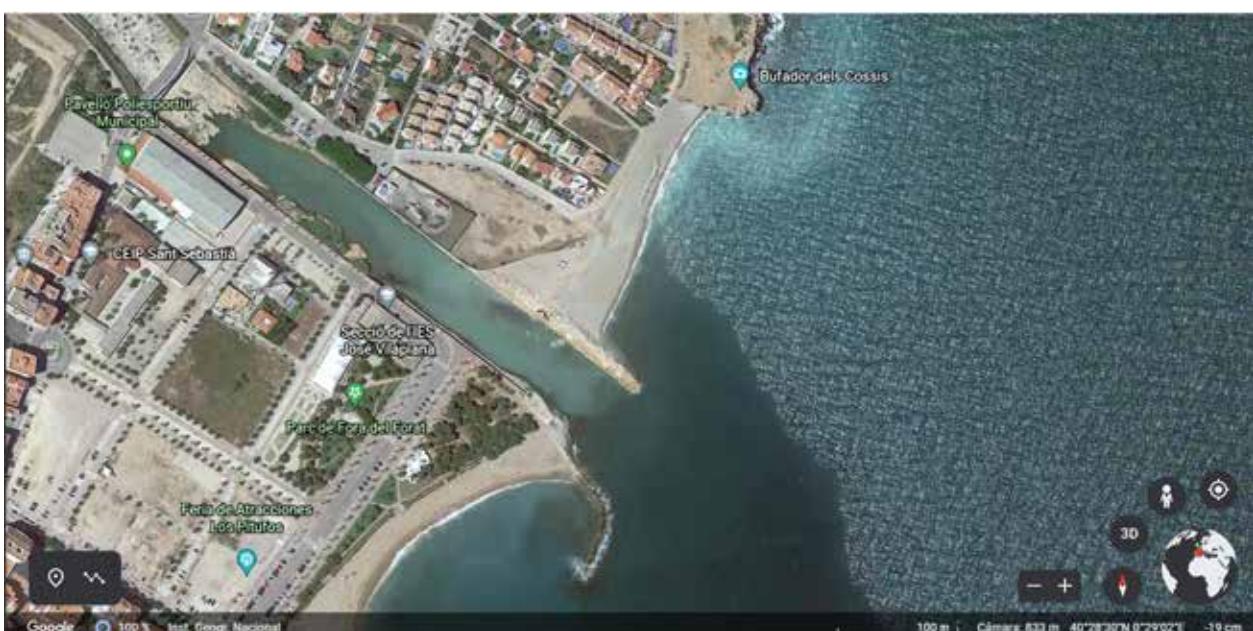

*Obres de canalització del tram final del riu Cervol.
Imatge: Biblioteques Especialitzades de la Generalitat Valenciana.*

Vista aèria de la desembocadura l'any 2009. Imatge: Institut Cartogràfic Valencià.

Podem veure els canvis esmentats en les imatges del 1992 i 2009, a partir d'aquesta darrera data i fins a l'any 2020 no s'hi identifica cap canvi significatiu. I per què no fins a l'actualitat? Bé, perquè no podem fer gala que ara s'estiguin fent les coses bé tal i com apuntava anteriorment. Al maig del 2020 va veure la llum un projecte promogut pel Departamento de Costas amb el vistiplau de l'Ajuntament de Vinaròs, que venia de temps enrere, concretament del 2009, i que suposà la culminació de la canalització de la desembocadura. Es construïa llavors un espigó al marge esquerre del Cervol com a mitjà per a pal·liar els processos erosius, regenerar la costa, crear platges artificials amb aportacions d'arena i defensar les construccions situades en primera línia de platja. Aquest súper espigó fa més de 100 metres de longitud i encara que es va proposar com la gran solució per a protegir el litoral no es van tindre en compte per a res les conseqüències sobre el medi marí (biodiversitat i dinàmica litoral), les zones hidràuliques i les zones inundables.

Vista aèria de la desembocadura l'any 2019. Imatge: Institut Cartogràfic Valencià.

Vista aèria de la desembocadura l'any 2020. Imatge: Google Earth.

Conseqüències de la canalització

La "platja" del riu Cervol, que està formada per les graves dipositades de manera natural pel propi riu, a la qual se li han aportat ara noves graves artificials creant així un nou reclam turístic, s'emporta per segon any consecutiu la bandera negra, un distintiu atorgat per l'organització Ecologistas en Acción i que situa Vinaròs en la cua de municipis de la província de Castelló en gestió mediambiental. Un guardó que respon principalment a la construcció d'aquestes infraestructures en zones inundables a la desembocadura del riu.

El nou espigó en la desembocadura. Imatge: Pepo Dron, publicada al Vinaròs News.

Segons alertava l'organització en el seu darrer informe "Banderas Negras 2021", la desembocadura del Cervol, després d'aquesta actuació, s'ha vist reduïda a 1/3 de la seua amplària natural, amb el consegüent augment del perill d'inundacions en el seu tram final, que a més és urbà.

El riu Cervol té una conca hidrogràfica (o de drenatge) de 343 km², la qual cosa significa que les zones que envolten el seu recorregut estan marcades per un alt risc d'inundacions. Això és degut al caràcter torrencial de les precipitacions que es donen en l'àrea mediterrània. La perillositat d'aquest corrent fluvial ve determinada pel Pla d'Acció Territorial de Riscos d'Inundacions a la Comunitat Valenciana (PATRICOVA), el qual cataloga el tram final del Cervol, així com les zones confrontants, com de «RISC 1. Freqüència alta (25 anys) i calat alt (> 0,8 m)», és a dir, en el màxim de la seua escala. Per tant, es fa palés que una gran part de les àrees limítrofes deurien estar lliures de cap mena de construcció.

PATRICOVA amb els riscos d'inundació en l'àrea de la desembocadura del Cervol. Roig: perillositat 1. Verd: perillositat 4. Groc: perillositat 6. Blau: envoltant de perillositat per inundació. Imatge: Institut Cartogràfic Valencià.

El col·lectiu ecologista insistia, a més, en què el citat súper espigó, pot provocar un canvi en els corrents litorals i en les zones costaneres exposades després dels temporals. Aquest tipus d'actuacions tenen greus impactes en la biodiversitat marina, provocant també la pèrdua de la qualitat de les aigües, un augment dels episodis de contaminació microbiològica o un augment de les irregularitats dels fons marins, entre d'altres.

A l'expansió del municipi vinarossenc trepitjant el tram final del Cervol cal sumar-hi una planificació urbanística que ve de molt de temps enrere i que ha acabat suposant la construcció d'infraestructures de tota mena a primera línia de costa, sense importar els efectes que aquestes estan tenint sobre la franja litoral. Les conseqüències en són múltiples: l'alteració de tota la franja marítima de la població, amb l'alçament d'habitacions en indrets perillosos i que avui dia es veuen afectats pels intensos temporals i amenaçades per la pujada del nivell de la mar que està provocant el canvi climàtic. Bé, però de l'especulació immobiliària a primera línia de platja ja en parlarem en una altra ocasió.

Activisme

Arran de l'execució del projecte de defensa del litoral amb l'espigó l'any passat, diversos grups ecologistes com APNAL-Ecologistes en Acció Vinaròs i Fridays For Future-Joventut Pel Clima Vinaròs van dur a terme diferents accions de protesta en la desembocadura en plena zona on s'efectuaven les obres, demanant la paralització d'aquestes pels múltiples inconvenients que comporten. I és que la solució, com van plasmar amb la seua reivindicació a peu d'espigó, no passa per construir sinó per deconstruir.

Acte de protesta al juliol del 2020 junt a les obres. Imatge: Vinaròs News

Perspectiva de futur

Les solucions humanes no acostumen a ser del grat de la natura i com veiem, posar-hi més formigó està lluny d'acabar amb el problema, més ben dit, encara el pot agreujar més. Ens trobem en una situació tant d'emergència climàtica com ecològica, la comunitat científica no té cap mena de dubte en què els efectes del canvi climàtic seran devastadors si no posem el fre i així ho reflecteix en els estudis publicats per diferents organismes com l'ONU durant aquests darrers anys.

A hores d'ara es fa necessari un canvi de paradigma, les accions pròpies del passat no són efectives en el nostre present i menys encara en el futur. És per això, que front a problemes reals, que ens afecten ara mateix i que s'agreujaran dintre d'uns anys, hem de donar una resposta valenta i contundent. De poc serveix gastar els diners de la ciutadana ni en formigó ni en qualsevol altra barrera artificial perquè no podran res davant d'una mar enfurismada o d'una gran avinguda d'aigua. Replantegem-nos les nostres actuacions, deconstruir el litoral i renaturalitzar-lo, així com preservar el més verge possible el nostre preuat riu Cervol, són per a Vinaròs apostes de present, apostes de futur.

Fonts d'informació

- <http://www.vinapedia.es/categoría-3/cervol-riu/>
- <https://www.ecologistasenaccion.org/wp-content/uploads/2021/06/informe-banderas-negras-2021.pdf>
- <https://visor.gva.es/visor/>
- https://visor.gva.es/visor_fototeca/
- <https://politicateritorial.gva.es/va/web/planificacion-territorial-e-infraestructura-verde/patricova-plan-de-accion-territorial-de-caracter-sectorial-sobre-prevencion-del-riesgo-de-inundacion-en-la-comunitat-valenciana>
- <http://www.begv.gva.es/arena/folletos/CIT/CITOP011.pdf>
- <https://www.ecologistasenaccion.org/144930/no-a-la-canalizacion-de-la-desembocadura-del-rio-cervol/>
- <https://www.vinarosnews.net/acte-de-protesta-per-les-obres-a-la-desembocadura-del-cervol-a-vinaros/>

INVENTARI

fons artístics i patrimonials

 Catálogo de los fondos materiales	Nº de pieza inventariada Tipología Material Dimensiones Autor Época Inventario anterior Referencia topográfica Donado/adquirido por Datos adicionales Estado de conservación Observaciones y otros elementos de interés	160 Cuello ánfora Barro cocido alt 210mmx160mmØ J. L. Pascual Plà (2010) Biblioteca Víctor Carrillo. Estante libros. Pedro Espuny Puig de la Misericòrdia. Presenta una zona fragmentada. Excelente Ingresó en 2010. Fue encontrada por unos labradores en una finca de Adell Daufí en la ermita y se lo regalaron al Alcalde, su hijo Luis Adell se lo regaló a Pedro Espuny.	
---	--	---	--

 Catálogo de los fondos materiales	Nº de pieza inventariada Tipología Material Dimensiones Autor Época Inventario anterior Referencia topográfica Donado/adquirido por Datos adicionales Estado de conservación Observaciones y otros elementos de interés	161 Vasija Barro cocido 105mm cuello/165mm parte más ancha 100mm base. Peso 750gr Trazados ocre. hispano-árabe S. XV-XVI J. L. Pascual Plà (2010) Biblioteca Víctor Carrillo. Encima cómoda Pedro Espuny Puig de la Misericòrdia. Presenta una zona fragmentada. Excelente Ingresó en 2010. Fue encontrado por unos labradores en una finca de Adell Daufí en la ermita y se lo regalaron al Alcalde, su hijo Luis Adell se lo regaló a Pedro Espuny.	
--	--	--	---

	Nº de pieza inventariada 162
Tipología	Dos piezas esféricas
Material	1. Plomo 2. Barro-arcilla
Dimensiones	Plomo. 15mmØ - Barro 10mmØ
Autor	
Época	
Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	Biblioteca Víctor Carrillo. Encima cómoda
Donado/adquirido por	Manuel Agustín Segura Salvador.
Datos adicionales	Ingresó en 2010
Estado de conservación	
Observaciones y otros elementos de interés	

	Nº de pieza inventariada 163
Tipología	Base Vasija
Material	Cerámica negra
Dimensiones	150mmx90mm
Autor	
Época	
Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	Biblioteca Víctor Carrillo. Estante libros
Donado/adquirido por	
Datos adicionales	
Estado de conservación	
Observaciones y otros elementos de interés	

	Nº de pieza inventariada 164
Tipología	Fragmento cuello vasija
Material	Cerámica- barro negra
Dimensiones	160mmx80mm
Autor	
Época	
Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
Referencia topográfica	Biblioteca Víctor Carrillo. Estante libros
Donado/adquirido por	
Datos adicionales	lleva decoración incisa.
Estado de conservación	
Observaciones y otros elementos de interés	

 <p>Catalàgo de los fondos materiales</p>	Nº de pieza inventariada	165
	Tipología	Fragmento vasija
	Material	Cerámica
	Dimensiones	Alt. 190mm
	Autor	
	Época	
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
	Referencia topográfica	Biblioteca Víctor Carrillo. Estante libros
	Donado/adquirido por	
	Datos adicionales	lleva decoración incisa
	Estado de conservación	
	Observaciones y otros elementos de interés	

 <p>Catalàgo de los fondos materiales</p>	Nº de pieza inventariada	166
	Tipología	Fragmento vasija
	Material	
	Dimensiones	Alt. 300mm
	Autor	
	Época	
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
	Referencia topográfica	Biblioteca Víctor Carrillo. Estante libros
	Donado/adquirido por	
	Datos adicionales	
	Estado de conservación	
	Observaciones y otros elementos de interés	

 <p>Catalàgo de los fondos materiales</p>	Nº de pieza inventariada	167
	Tipología	Fragmento base vasija
	Material	Cerámica negra
	Dimensiones	Alt. 110mm
	Autor	Marca Under Wood Fine
	Época	
	Inventario anterior	J. L. Pascual Plà (2010)
	Referencia topográfica	Biblioteca Víctor Carrillo. Estante libros
	Donado/adquirido por	
	Datos adicionales	
	Estado de conservación	
	Observaciones y otros elementos de interés	

FES-TE SOCI. NO HO DEIXES PER DEMÀ

Inmersos en aquesta crisi que sufrim tots, no ens queda mes remei que fer una profunda reflexió sobre les possibilitats de finançament de L'Associació Cultural Amics de Vinaròs.

Va ser un del temes clau tractats a la assemblea general, sobre el qual va haver-hi diverses intervencions i aportacions interessants que han estat la base del procés de deliberació i d'accions que emprenem sobre aquesta qüestió.

El punt que es va considerar i que considerem prioritari va ser la implicació de tothom per tal d'aconseguir ampliar la base social que com tot hom sap avui es de 352 socis, perque en un moment com el que estem vivint, en què totes les administracions han d'ajustar els pressupostos d'una manera rigorosa, els projectes, activitats i publicacions que tirem en davant desde L'Associació no poden dependre quasi bé en exclusiva de les subvencions.

Hem nombrat un responsable que ha fet una comisió per dinamitzar el creiximent de la massa social. I han sortit algunes propostes que quan la Junta les considere i aprove les engegarem i portarem a la pràctica.

Perque si ens agrada i aprovem l'activitat cultural que fa l'Associació per les nostres coses, si ens agraden el serveis culturals que ens ofereix, si consideren que son adequats i vàlids per als nostres interessos, si fins i tot pot ser col.laborem en l'elaboració d'alguns dels seus projectes, no es lògic fer l'esforç de participar-hi també com a membres associats? Per aixó des d'aquí volem fer una crida a persones i entitats interessades en les activitats i projectes de L'Associació, per tal d'aconseguir el grau d'implicació necessari que faci possible de continuar endavant. I fer-se soci de L'Associació Cultural Amics de Vinaròs no és solament important per l'aportació econòmica que comporta, que també, sinó perque aixó ens fa sentir que som part d'aquest projecte cultural comú del nostre poble, i així el sentirem mes nostre i l'estimaren.

Per agrair la vostra col·laboració us regalarem els numeros de la col·lecció Mare Nostrum i de la revista Fonoll. A més fem sortides culturals, exposicions i presentacions de llibres.

NOM .....

Direcció: .....

Població ..... C.P. ..... País: .....

Teléfon ..... C. Electrònic .....

Cuota anual de 40 € en dos rebuts juny i gener domiciliats al compte corrent:

Entitat ..... Oficina ..... Número de Compte .....

Titular .....

Vinaròs, ... de ..... de 201 .....

**contento con
tu Banco.**

C/ Dr. Fleming, 4 Entlo. 12500 Vinaròs Tel.- 964 828 230

Con un **Consultor** que te conoce,
planifica tus ahorros a medida
y se desplaza dónde le necesitas,
tú también estarás contento con tu Banco.

Para más información contactar con

Consultor de Banca Personal de Banco Mediolanum (Valencia)
Bretón de los Herreros, nº5, T. 963 534 400

Luis Beltrán Fonollosa 651 522 005 luis.beltran@bancomediolanum.es
Ricardo Martinell Rabasa 615 645 712 ricardo.martinell@bancomediolanum.es